

Federalistický papež?

Pius XII. a počátky evropského integračního projektu v letech 1939–1958

Petr Žák

ÚVOD

V březnu roku 1939 byl papežem římskokatolické církve zvolen kardinál Eugenio Pacelli, jenž si v duchu návaznosti na pontifikát svého předchůdce (tj. Pia XI.) zvolil jméno Pius XII. Pacelli, pocházející z rodiny právníků a diplomatů, napojených na Svatý stolec, již od mládí směřoval k nejvyšším postům v římskokatolické církvi. Dostalo se mu vzdělání v teologii a církevním právu na Lateránské a Gregoriánské univerzitě, později si ke studiu přibral také filozofii na Univerzitě La Sapienza. Roku 1899 byl vysvěcen na kněze. Od počátku však bylo jasné, že Pacelliho kariéra bude směřovat spíše do oblasti diplomacie a církevního práva, nikoli pastorace. Krátce po vysvěcení začal pracovat jako úředník Kongregace pro mimořádné záležitosti, stal se blízkým poradcem tehdejšího státního sekretáře kardinála Gasparriho a roku 1917 byl jmenován papežským nunciem v bavorském Mnichově, odkud po válce přesídlil jako nuncius do Berlína. Roku 1930 jej Pius XI. povolal do Vatikánu, kde byl jmenován státním sekretářem Svatého stolce a tedy druhou nejdůležitější osobou Svaté stolice. Pius XI. si velmi přál, aby se jeho státní sekretář stal i jeho nástupcem. Tomuto záměru nahrávaly i Pacelliho diplomatické schopnosti (v meziválečném období vyjednal řadu konkordátů), obeznámenost s německým prostředím, kde do roku 1930 působil, a záruka kontinuity v nestabilním období (hrozba války byla v březnu 1939 nepřehlédnutelnou).

Pius XII. bezesporu představoval jednoho z nejvýznamnějších papežů 20. století. Nebylo to dáno pouze délkou jeho pontifikátu (1939–1958), ale primárně tím, že stál v čele římskokatolické církve při střetu s dvěma totalitními ideologiemi, nacismem a komunismem. Obě si chtěly církev nejdříve podřídit a následně zlikvidovat. Tomu odpovídá i zájem historiků, právníků a politologů o osobu Pia XII. Tradičně nejvíce literatury je věnováno období druhé světové války. Pius XII. byl po válce považován za hrdinu a odpůrce nacismu, roku 1963 však dramatik a spisovatel Rolf Hochhuth vydal divadelní hru „Náměstek“, kde obvinil Pia XII. z pasivity tváří tvář holocaustu. To odstartovalo nekonečnou řadu polemických monografií, článků a studií, které hodnotily papeže a jeho roli ve válečném období.¹ Druhým velkým tématem je střet Pia XII. s ko-

---

1 Komplexní syntézu srv. CHENAUX, P., *Pie XII., diplomate et pasteur*, Paris 2003.

munismem, který je obvykle dáván do kontextu pronásledování římskokatolické církve v jednotlivých zemích východního bloku. K popularitě tohoto tématu ostatně přispěli již po válce samotní komunisté, kteří propagandisticky velmi obratně využívali exkomunikační dekrety Svatého stolce (1949), namířené proti katolíkům, aktivním v komunistickém hnutí.² Z hlediska popularity však jednoznačně převládá zájem o válečnou etapu pontifikátu.

Ve svém se budu zabývat vztahem Pia XII. k procesu evropské integrace. Z hlediska rozsáhlé literatury o osobnosti Pia XII. jde o téma prakticky neznámé, přesto však představuje jednu z významných kapitol poválečné etapy piánského pontifikátu. V politické oblasti bylo celoživotní snahou kardinála Pacelliho zajištění takového uspořádání Evropy, které bude pro starý kontinent garancí míru a bezpečnosti. Na sklonku první světové války se Pacelli jako nuncius v Bavorsku podílel zásadní měrou při jednáních s bavorským králem Ludvíkem, německým císařem Vilémem II. i kancléřem von Bethmann-Hollwegem na přípravě mírové nóty papeže Benedikta XV. ze srpna 1917.³ Po první světové válce se neúspěšně pokoušel jednat se sovětským ministrem zahraničí Čičerinem o možnosti vnést do bolševismu alespoň dílčí prvky náboženské svobody. Jako státní sekretář Pia XI. se ze všech sil snažil přimět Adolfa Hitlera k respektování říšského konkordátu, který sám vyjednal a poté přihlížel, jak jej Hitler od prvního dne porušuje. Z pozice státního sekretariátu se rovněž pokoušel všemi prostředky odvrátit druhou světovou válku, sblížil Svatý stolec s antiklerikální Francií, vyzýval k národnostní snášenlivosti v duchu katolické univerzality a těsně před válkou navrhoval svolání mezinárodní konference s úmyslem odvrátit německý útok proti Polsku. V průběhu druhé světové války rozvinul bezprecedentní síť humanitární pomoci a významně se zasloužil o záchranu několika stovek tisíc evropských židů, ostatně neexistuje žádná jiná organizace, která by za války pomohla židům do takové míry, jak to učinila právě římskokatolická církev.⁴ Po druhé světové válce se papež neúspěšně snažil odvrátit vytvoření světa, charakterizovaného bipolárním soupeřením dvou supervelmocí, a více či méně úspěšně se snažil vést římskokatolickou církev v intencích neutrality.

2 Například BABIUCHOVÁ, J. — LUXMOORE, J., *Vatikán a rudý prapor: boj o duši východní Evropy*, Praha 2003; CHENAUX, P., *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917–1989)*. Od Lenina k Janu Pavlu II., Praha 2012.

3 K roli kardinála Eugenia Pacelliho v přípravě mírové nóty srv. například POLLARD, J., *Benedict XVI. The Unknown Pope at the Pursuit of Peace*, New York 2005, s. 121–130.

4 K tomu například MARCHIONE, M., *Pope Pius XII: Architect for Peace*, Hereford 2000, s. 2. Odhady židů zachráněných římskokatolickou církví se různí. M. Marchione udává 850 000, židovský historik Pinchas E. Lapide dokonce kolem 860 000 (LAPIDE, P., *Three Popes and the Jews*, New York 1967, s. 14). Zřejmě největší expert na problematiku Svatého stolce v době druhé světové války, jezuita Pierre Blet a jeho tým, uvádějí odhady v rozmezí 600 000–850 000 v závislosti na metodice výpočtu (BLET, P., *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*, Olomouc 2001). Názory některých autorů o tom, dle nichž Pius XII. indiferentně toleroval holocaust či mu dokonce napomáhal, jsou naprosto nepodložené (viz CORNWELL, J., *Hitlerův papež*, Praha 2008.) a dostalo se jim značné kritiky, například LACH, J., *Pohled velmi dílčí. Znovu o Piu XII.*, in: Listy, č. 5, 2008, in: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=085&clanek=050830>.

V tomto případě však rovněž neuspěl, protože i přes svou snahu byl ztotožňován se západním blokem.⁵

Mohlo by se zdát, že Pius XII. i přes veškerou snahu ve svém mírovém snažení pro Evropu a svět úspěšný nebyl a zřejmě ani být nemohl. Existovala však jedna kapitola, která svědčí o opaku. Pius XII. již za války, a to převážně ve svých vánočních projevech, definoval hlavní rysy poválečného uspořádání světa i evropského kontinentu. Po válce na základě těchto obecných postulatů o mezinárodních vztazích a nadnárodní spolupráci vytvořil jedinečný přístup Svatého stolce k evropské integraci, který dodnes do velké míry stále determinuje politiku Vatikánu k integračnímu projektu. Papež od počátku vystupoval v roli nejaktivnějšího propagátora a zastávce evropské myšlenky, úsilí o vybudování Evropské unie se posléze stalo pravidelnou součástí řady papežských promluv. Četnost těchto zmínek je na představitele římskokatolické církve až netradičně vysoká (u Jana XXIII. či Pavla VI. je evropská tematika zastoupena několikanásobně méně). Pravděpodobně vychází ze specifické poválečné situace i z osobnosti papeže, tedy diplomata a právního specialisty, který si do velké míry „zahraniční politiku“ Svatého stolce řídil sám, neboť post státního sekretáře zůstával často (s výjimkou kardinála Maglioneho) uprázdněný.

Uvažování Pia XII. o evropské jednotě lze rozdělit do dvou hlavních etap. V první etapě, tj. v letech 1939–1948, se Pius XII. vyjadřoval k problematice poválečného uspořádání světa, nutnosti budování mezinárodních organizací, ale také k tématům nacionalismu, suverenity národního státu a federalismu. Přímé vyjádření o budování evropské jednoty zde najdeme spíše sporadicky a ve značně abstraktní rovině; válečná etapa je nicméně cenná pro pochopení poválečného vztahu k ideji evropské jednoty. Problematika nacionalismu, suverenity národního státu či federalismu úzce souvisí s projektem evropské integrace jako takovým. V letech 1945–1948 se v Pioových promluvách začínají objevovat výroky na adresu poválečné evropské rekonstrukce a obnovy, do papežské rétoriky však silně vstupuje rovněž problematika budování OSN. Ačkoli zde můžeme identifikovat dílčí pasáže o evropské jednotě, byly míněny spíše jako snaha zabránit vzniku bipolárního uspořádání z pozic multilateralismu

5 Ze sekundární literatury srv. například HERCULES, N., *Holy See Diplomacy: a study of non-alignment in the post-World War Two Era*, Bristol 1999. Nelehkou úlohu Svatého stolce a jeho neutralitu v době studené války velmi dobře vysvětluje také papežův vánoční projev z prosince 1951. *Problematika míru. Církev uprostřed velkých světových událostí. Promluva Pia XII. 24. prosince 1951*, in: *Acta Apostolicae Sedis*, 44 (1952): 5–15 (dále jen AAS). Významné papežské promluvy (stejně jako další relevantní dokumenty Svatého stolce) jsou obvykle zveřejňovány v AAS, která vychází každý rok a slouží jako základní standard pro odkazování. Na některých místech cituji promluvy, které nejsou do AAS zařazeny, v takovém případě odkazuji na příslušný zdroj mimo AAS. Nejdůležitější promluvy pontifikátu lze také nalézt v různých tematických edicích pramenů, pro promluvy politického charakteru (drtivou převahu samozřejmě mají promluvy náboženského a teologického charakteru) jsou vhodné zvláště YZERMANS, V. (ed.), *The Major Addresses of Pope Pius XII. Volume I: Selected Addresses*, Minnesota 1961; YZERMANS, V. (ed.), *The Major Addresses of Pope Pius XII. Volume II: Christmass Addresses*, Minnesota 1961; MANDL, A. (ed.), *Mír ze spravedlnosti*, Praha 1947; CONTE, P. (ed.), *I Papi e l'Europa: Documenti*, Torino 1978, s. 47–126.

a obhajoby klíčové role mezinárodních organizací. Radikální obrat nastal s rokem 1948 a se summitem v Haagu; od tohoto bodu se Pius XII. velmi často k problematice evropské integrace vyjadřoval, a to v politické, ekonomické, vojenské ale i kulturní dimenzi. V několika případech dokonce přímo vstoupil do debat o institucionálním vymezení pravomocí mezi orgány formující se jednotné Evropy na jedné straně, a národními státy na straně druhé. Integrační problematikou se papež zabýval až do své smrti roku 1958.

Předem avizují, že tento příspěvek z oblasti vztahu římskokatolické církve k evropské integraci se týká pouze pontifikátu papeže Pia XII. Ve vymezeném období představuje evropská integrace ve všech ohledech projekt křesťanské inspirace, řízený praktikujícími katolíky. Nelze z něj vyvozovat implikace pro současný postoj Svatého stolce k Evropské unii. Ačkoli řada akcentů a témat je v současném postoji církve k EU stále přítomna a rozvíjena, přibyla témata nová a také řada konfliktních bodů, spojená s postupnou (někdy se zdá, že bohužel i úmyslnou) eliminací křesťanské tradice evropské jednoty, která je nahrazována radikálně liberálním a sekulárním marasmem. V tomto ohledu se evropská integrace v době Pia XII. z dnešního pohledu jeví být „labutí písní evropského křesťanství“ v jeho politickém rozměru jednotné Evropy. Pro Svatý stolec je však typická značná kontinuita. Každý papež po roce 1958 se tak musel nějakým způsobem vypořádat se základy integrační politiky, položené v období pontifikátu Pia XII.

PŘEDSTAVY PIA XII. O POVÁLEČNÉM USPOŘÁDÁNÍ V LETECH 1939–1948

Pius XII. do velké míry nastínil svou představu o reorganizaci Evropy v jednotlivých projevech z doby války, přední místo v nich hrály zvláště vánoční promluvy, které měly výrazný politický podtext a byly ostře sledovány jak spojenci, tak nacisty. Již ve svém prvním vánočním projevu z roku 1939 se papež zamýšlel nad poválečným uspořádáním Evropy: „...proto uvažujeme, jak nesmírné práce bude třeba, až svět unavený válčením bude chtít obnovit mír, k stržení obrovitých zdí nelásky a nenávisti, které byly vztyčeny v zápalu boje.“⁶ Za hlavního viníka války papež označil labilní charakter mezinárodních dohod, jež byly podle něj bez silného mezinárodního práva a institucí pouhými cáry papíru. Základním předpokladem pro poválečné mírové uspořádání bylo dle papeže vybudování mezinárodních institucí, která se poučí z chyb minulosti. Z těchto chyb papež zmiňuje primárně přílišný intergovernmentální⁷ cha-

6 *Základní zásady k mírumilovnému soužití národů. Řeč ke kardinálskému sboru a římským prelátům pronesená dne 24. prosince 1939*, in: AAS 32 (1940): 5–13.

7 Jinak také mezivládní. V teorii mezinárodních vztahů či evropské integrace tím definujeme takové formy mezinárodní spolupráce, kde mají hlavní rozhodující pravomoc členské státy, centrální instituce dané mezinárodní organizace jsou velmi slabé, častým způsobem rozhodování je jednomyslnost a tedy právo veta jakéhokoliv členského státu. Na druhé straně spektra pak stojí supranacionalismus, v rámci něhož jsou hlavními aktéry centrální instituce dané organizace, řada státních pravomocí je na ně převedena a v rozhodování se obvykle užívají různě modifikované způsoby většiny.

rakter dosavadní mezinárodní spolupráce, v níž měly rozhodující slovo členské státy, nikoli mezinárodní instituce jako takové, a neomezenou suverenitu národních států. Zvláště problematice evropského uspořádání se Pius XII. věnoval v promluvě ke kardinálskému sboru v prosinci 1940: „Předválečná Evropa stejně jako její veřejná zřízení, jsou v přechodném procesu, a to do té míry, že projevuje začátek nové doby (...) něco nového, lepšího, vyvinutějšího, organicky zdravějšího a svobodnějšího musí vystřídat minulost, abychom se vyhnuli chybám, slabostem a nedostatkům, jež jak se praví, zjevně se projevily ve světle nedávných událostí.“⁸ O Vánocích 1943 vyzval k budování „společné rodiny států.“⁹ Záměr vytvořit nový evropský řád byl také tématem promluvy v den ukončení války roku 1945.¹⁰ Francouzskému diplomatovi, akreditovanému ke Svatému stolci, v červnu 1940 papež řekl: „Je třeba změnit tvář Evropy, její strukturu, vnější i sociální, na bázi křesťanského řádu.“¹¹ Ostatně již první encyklika Pia XII. *Summi pontificatus* (1939) hovořila o přirozené interdependenci států a nutnosti uspořádaného mezinárodního prostředí, takové uspořádání je v intencích této encykliky nejen ekonomicky a politicky výhodné, ale jeho hlavním důvodem je přirozenoprávní jednota lidské rodiny.¹²

Nové uspořádání mělo být charakterizováno několika spolu úzce souvisejícími prvky. Bezpodmínečným požadavkem byla absolutní supremace mezinárodního práva. V promluvě ke kolegiu kardinálů 2. června 1940 papež vyzval k nadřazenosti mezinárodního práva nad státní suverenitou a právem národním, neboť bylo třeba dosáhnout „vítězství nad nedůvěrou, která těžce doléhá na mezinárodní právo a znemožňuje každou opravdovou dohodu...“¹³ V září 1944 papež požadoval vznik mezinárodních organizací, jejichž společným rysem měla být možnost rozhodovat i proti vůli jednotlivých členských států. K dosažení trvalého míru měla být omezena státní suverenita a podřízena nově zformovaným nadnárodním institucím.¹⁴ Nedůvěra k intergovernmentální formě spolupráce vycházela z velmi rozporuplné zkušenosti Svatého stolce s fungováním Společnosti národů, do které vkládalo papežství původně velké naděje, zvláště pokud šlo o řešení mezinárodních sporů či eliminaci válek.¹⁵ Dodejme, že hlavní rys, který odlišoval projekt evropské integrace od řady podobných integračních pokusů

8 *Předpoklady pro nový evropský řád. Řeč ke kardinálskému sboru a římským prelátům dne 24. prosince 1940*, in: AAS 33 (1941): 5–14.

9 *Vánoční poselství celému světu. Proneseno rozhlasem dne 24. prosince 1943*, in: AAS 36 (1944): 5–11.

10 *Poselství rozhlasem všem národům na konci války v Evropě. Proneseno dne 9. května 1945*, in: AAS 37 (1945): 146–148.

11 *Pius XII. francouzskému velvyslanci 9. června 1940*, in: AAS 32 (1940) 276–278.

12 *Encyklika Summi Pontificatus. O jednotě lidské společnosti, zvláště odst. 27–33.*

13 *Úvahy nad válečnou zhoubou. Řeč ke kardinálům na svátek sv. Evžena dne 2. června 1940*. AAS 33 (1941): 5–14.

14 *Poselství celému světu k pátému výročí začátku války. Proneseno rozhlasem dne 1. září 1944*, in: AAS 46 (1944): 249–258.

15 K problematice vztahu Svatého stolce ke Společnosti národů výtečný první díl prozatím nedokončené trilogie *Papal Diplomacy and the Quest for Peace*. LUCAL, J. — ARAUJO, R., *Papal Diplomacy and the Quest for Peace: The Vatican and International Organizations from the Early Years to the League of Nations*, Florida 2004, s. 90–110.

po roce 1918 (Společnost národů) i 1945 (Rada Evropy, Organizace spojených národů) byl právě princip supranacionality. A právě tento princip papež hájil, ostatně absence nadnárodního prvku byla také důvodem kritiky Charty OSN; z počátečního nadšení se tak v případě OSN stalo v poměrně rychlém sledu událostí značné zklamání.¹⁶ Pius XII. také několikrát vyzval politické elity, aby se v rámci integrace Evropy inspirovaly eklesiálním supranacionalismem: „Hlavním významem nadnárodního charakteru církve je dát trvalý rys a formu základům lidské společnosti, stojící nad vzájemnými rozdíly...“¹⁷ I zmíněná encyklika *Summi pontificatus* hovoří o tom, že absolutní suverenity odporuje přirozenému právu, přičemž symbolem jednoty lidského rodu je nadnárodní struktura církve. V podobném smyslu lze číst i některé pasáže z encykliky *Mystici Corporis Christi* (1943): „... když teď pozorujeme, jak národ povstává proti národu a stát proti státu... můžeme se podívat na církev, kde vidíme Bohem danou jednotu, která lidi všech národů a ras spojuje bratrským poutem...“¹⁸ V promluvě ke kolegiu kardinálů na počátku června roku 1945 papež opět apeloval na „modifikaci státní suverenity.“¹⁹ Zkušenost dvou světových válek v krátké době udělala z Pia XII. velkého zastávce federalismu, a proto roku 1946 považoval za ideální vzor pro evropskou integraci Švýcarsko jako příklad možnosti existence fungujícího nadnárodního společenství: „V době kdy nacionalismus ovládal Evropu, Švýcarsko jako nadnárodní společenství sklízelo plody míru, které vyplývaly z jednoty jeho občanů...“ Dle mínění papeže bylo historicky vzato Švýcarsko žádoucím modelem pro budoucí vývoj jednotné Evropy.²⁰

Podmínkou pro vytvoření mírové a jednotné Evropy byla pro Pia XII. rovněž eliminace nacionalismu. Téma silného odporu vůči nacionalismu se bude často objevovat v souvislosti s evropskou integrací, ale zcela jasně zaznělo již v papežově první encyklice *Summi pontificatus* roku 1939, která je obhajobou jednoty lidského rodu proti nacionalistickému partikularismu.²¹ Obdobně v březnu 1945 papež promluvil o smíření národů Evropy a nutnosti: „vzdát se modloslužebnictví absolutního nacionalismu.“²² Bezprostředně po válce papež vyzval k tomu, „...aby nenávisť a nedůvěra, příčiny to krajního nacionalismu, ustoupily moudré rozvaze, mírumilovným plánům, upřímnosti ve výměně názorů a vzájemnému bratrskému porozumění.“²³

16 K tomu například DRINAN, R., *Pius XII's Legacy to World Federalism*. (Projev na výročním setkání Katolické asociace pro mezinárodní mír), Washington 1959. Případně srv. MACLEAN, D., *Pius XII, Apostle of World Peace*, in: *The American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 6, 1946, s. 261–278.

17 *Rodina a stát. Dva hlavní pilíře lidské společnosti. Řeč k novým kardinálům 20. února 1946*, in: AAS 38 (1946): 141–142.

18 *Mystici Corporis Christi*. Odst. 5.

19 *Bezpečné cesty k vyloučení všeho násilí a podstatné známky pravého míru. Řeč ke kolegiu kardinálů 2. června 1945*, in: AAS 37 (1945): 159–168.

20 CHENAUX, P., *Une Europe Vaticane? Entre le plan Marshall et les traités de Rome*, Brusel 1990, s. 26.

21 *Summi Pontificatus*, zvláště odst. 71.

22 *V úzkostném očekávání křesťanského smíření národů. Řeč pronesená dne 18. března 1945 z loggie Vatikánské baziliky*, in: AAS 37 (1945): 111–115.

23 *Bezpečné cesty k vyloučení všeho násilí a podstatné známky pravého míru. Řeč ke kolegiu kardinálů 2. června 1945*, in: AAS 37 (1945): 159–168.

Ve vztahu k pozdějšímu vývoji evropské integrace je třeba zmínit také Piův požadavek hospodářské solidarity a konvergence ekonomického rozvoje: „Vítězství nad oněmi zárodky konfliktu, jež leží v příliš křiklavých rozdílech na poli světového hospodářství, tedy postupná činnost, vyrovnávaná patřičnými zárukami, aby se dosáhlo uspořádání, které by dalo všem státům prostředky slušné životní úrovně pro občany všech vrstev.“²⁴ Tento požadavek se objevoval i dále, například o Vánocích roku 1941 mluvil papež podobně o rovném přístupu k přírodním zdrojům: „...v novém řádě, založeném na mravních zásadách, není místo pro omezené sobecké kalkulace, usilující se zmocnit hospodářských pramenů a všeobecně užívaných surovin, takže národy méně obdarované přírodou by byly vyloučeny z účasti na nich.“²⁵ Obdobné požadavky o nutnosti sdílet přírodní zdroje zazněly i před samotným vznikem Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO).

Poválečné uspořádání bylo podle papeže třeba zakotvit rovněž v kořenech evropské křesťanské civilizace, a proto požadoval nejen reformu mezinárodního politického systému v právním smyslu, ale i návrat principů křesťanství do politiky: „Kopejme v hlubinách moderní společnosti, hledejme kořen zla... Náboženská nedokrevnost, téměř jako šířící se nákaza, takto napadla mnohé národy v Evropě i jinde na světě a způsobila v duších takové mravní prázdno... Před šíří pohromy, způsobené udanými bludy, není jiného léku než návrat k oltářům, u jejichž stupně nesčetný pokolení věřících čerpala požehnání a mravní sílu ke splnění svých povinností.“²⁶ Již ve zmíněné encyklice *Summi pontificatus* papež ve zkratce připomněl, že křesťanství Evropu sjednotilo, avšak ateismus a sekularismus osvícenství a francouzské revoluce ji rozdělily. Uvedené téma rechristianizace jako nástroje na cestě k jednotné Evropě se objevilo i v uvažování o evropské integraci (ovšem zdaleka ne tak silně, jako u Jana Pavla II.). Jak jsem uvedl výše, válečné projevy nelze s naprostou jistotou vztáhnout (pouze) k ideji evropské jednoty (stejně tak se mohly týkat OSN), ovšem v tomto případě papež zcela jistě o Evropě hovořil, přece jen univerzální organizace typu OSN může těžko mít v případech členských států společné křesťanské kořeny.

Dobově ne zcela doceněným návrhem byl mír bez poválečné retribuice, tento požadavek však vycházel ze zkušenosti Svatého stolce s Versailleským systémem, který sám o sobě obsahoval zárodek další války, a křesťanských principů milosrdenství a odpuštění: „Dejte všem národům odůvodněnou naději na důstojný mír, který by neurážel ani jejich právo na život, ani jejich smysl pro čest.“²⁷ Základem evropské integrace bylo zcela nepochybně francouzsko-německé smíření, i tento požadavek zazněl z úst papeže již v době války: „Poučte se! Otázka po vině na dnešní válce a požadavek reparací mohou dát zaznít vašemu hlasu... Překonejte sami sebe, každou vypočítavost a omezenost, každou domýšlivost na vojenskou převahu, každé jedno-

24 Předpoklady pro nový evropský řád. Řeč ke kardinálskému sboru a římským prelátům dne 24. prosince 1940, in: AAS 33 (1941): 5–14.

25 Předpoklady nového mezinárodního uspořádání. Vánoční projev k celému světu pronesený rozhlasem dne 24. prosince 1941, in: AAS 33 (1942): 10–21.

26 Tamtéž.

27 Poselství rozhlasem v den čtvrtého výročí začátku světové války. Proneseno dne 1. září 1943, in: AAS 35 (1943): 277–279.

stranné užití práva a spravedlnosti.²⁸ Nutnost národnostního smíření s Němci papež rovněž několikrát adresoval i polským jednotkám v Itálii a opět připomněl, že pokud Evropa neprojde národnostním smířením, bude dláždít cestu k nástupu bolševismu.²⁹ Pius XII. tedy pro svou koncepci rekonstruované a jednotné Evropy zjevně počítal i se státy střední a východní Evropy. V tomto ohledu byl Svatý stolec značně kritický k politice bezpodmínečného vítězství na straně spojenců (které papež komentoval slovy *idiotissima* a viděl v něm cestu k průniku bolševismu do Evropy) a totální mobilizaci na straně nacistického Německa.³⁰ Od roku 1944 papež také pravidelně varoval před možnou aplikací principu kolektivní viny.³¹ Na rozdíl od první světové války sice Svatý stolec v mnohem menší míře hájil statut quo, ale i tak podobně jako po roce 1918 opakovaně varoval před většími teritoriálními změnami či reparacemi.³²

Přestože byly výše uvedené principy poválečného uspořádání formulovány spíše v obecné rovině, výmluvný důkaz o jejich vazbě k evropské integraci představují paměti Charlese de Gaulla. Dne 30. června 1944 se de Gaulle setkal s papežem a diplomaty Svatého stolce. Rozhovor se Svatým otcem se týkal zejména sovětské hrozby a poválečné situace v Evropě: „Svatého otce trápila také polská budoucnost, vliv Sovětů v této zemi dnes a v celé střední Evropě zítra. Připomněl události v Haliči, kam v patách za Rudou armádou vstoupilo pronásledování věřících a kněží, a s úzkostí hleděl vstříc krutým zkouškám, které čekají křesťanství. Řešení doufal nalézt v unii tradičně katolických evropských států — Německa, Francie, Itálie, Španělska, Belgie a Portugalska.“³³ Zřejmě neexistuje vhodnější doklad o spojení pomyslné hráze proti komunismu s ideou evropské integrace. Ostatně formulaci „hráz proti komunismu“ sám Pius XII. v jednom případě použil v promluvě k německým katolíkům roku 1949.³⁴ Obdobně křesťanskodemokratické strany viděly v integraci Evropy jakousi protiváhu bolševické internacionále.

28 *Vánoční poselství celému světu. Proneseno rozhlasem dne 24. prosince 1943*, in: AAS 36 (1944): 11–18.

29 KENT, P., *The Lonely Cold War of Pope Pius XII: The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943–1950*, Montreal 2002, s. 80.

30 Srv. *Řeč ke kardinálskému sboru v den svátku sv. Evžena 2. června 1944*, in: AAS 36 (1944): 166–169. K válečným cílům Svatého stolce: KENT, P., *Toward the Reconstitution of Christian Europe. The War Aims of the Papacy 1938–1945*, in: KURIAL, R. — WOOLNER, D. (eds.), *FDR, the Vatican and the Roman Catholic Church in America 1933–1945*, New York 2003, s. 163–179.

31 O Vánocích 1944 papež prohlásil, že potrestat opravdové viníky je naprosto legitimní: „ale kdyby tato spravedlnost chtěla soudit a trestat ne již jednotlivce, nýbrž v celku celé komunity, kdo by neviděl v podobném postupu porušení pravidel, které musí řídit každý lidský osud.“ AAS 38 (1946): 15–25.

32 Svatý stolec zcela odmítal posunutí Německa na západ na linii řek Odry a Nisa, podobně odmítal odsun německého obyvatelstva ze střední a východní Evropy, v případě Itálie chtěl zachovat italskou správu nad Jižním Tyrolskem, Istrií a Terstem. Obecně: *Řeč na štědrý den k posvátnému sboru kardinálskému a římským prelátům. Proneseno dne 24. prosince 1944*, in: AAS 37 (1945): 5–10.

33 GAULLE, de Charles, *Válečné paměti 1940–1944*, Praha 2011, s. 471–472.

34 *Promluva Pia XII. k německému katolickému kongresu v Bochumu. Proneseno dne 4. září 1949*, in: AAS 41 (1949): 458–462.

Můžeme tak shrnout, že papežovým hlavním cílem v průběhu války bylo vybudovat Evropu zbavenou nacionalismu a neomezené státní suverenity, podporovat rozvoj mezinárodních organizací se supranacionálním charakterem a tím zabránit možným válečným střetům. Méně viditelným avšak přítomným úmyslem bylo vybudovat hradbu jednotné křesťanské Evropy proti bolševickému ateismu. Ve válečných projevech sice nenalzáme konkrétní zmínky o evropské integraci, ale papež velmi podrobně definoval žádoucí obecné schéma či design mezinárodní spolupráce z pohledu Svatého stolce.

OD HAAGSKÉHO KONGRESU K SCHUMANOVU PLÁNU

V poválečné epoše lze pozorovat jistou zmatenost Svatého stolce v oblasti evropské integrační politiky. Zatímco reálným základem evropské jednoty se z dlouhodobého hlediska stalo Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO), které na počátku nemělo příliš ambiciózní cíle, Svatý stolec se vyjadřoval k jakékoli aktivitě sjednocující Evropu. *Osservatore Romano* uvítalo vznik Beneluxu a vidělo v něm: „...první krok směrem k větší Evropské unii.“³⁵ V dubnu 1948 psalo *Osservatore Romano* o „ekonomické bázi v západní Evropě, která formuje první zárodky Spojených států Evropských“.³⁶ Šlo o příznivou reakci Svatého stolce na Marshallův plán, který vyústil ve vznik Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Zde je třeba uvést, že ačkoli z těchto iniciativ vzešly některé evropské orgány, Pius XII. odmítal tyto instituce chápat jako realizaci svých myšlenek, prezentovaných v období války. Chyběl jim totiž federální a supranacionální charakter: „Rozhodující krok pro vytvoření evropského společenství bude vznik Evropské politické autority, která bude mít reálnou moc a bude schopna ji odpovědně využívat.“³⁷

V květnu 1948 došlo ke svolání evropského kongresu do Haagu (ve dnech 8.-10. května) pod předsednictvím britského premiéra Winstona Churchilla.³⁸ Šlo o setkání západoevropské politické elity a zástupců různých federalistických hnutí, celkem se zde sešlo na osm set delegátů. Cílem kongresu bylo ustavit Spojené státy evropské. Aktivní britský federalista Duncan Sandys oslovil při osobní audienci ve Vatikánu papeže, zda by nebyl ochoten iniciativu podpořit. Pius XII. nadšeně souhlasil a přislíbil podporu římskokatolické církve pro všechny proevropsky zamýšlené aktivity, směřující ke sjednocení kontinentu. Na kongres papež vyslal dokonce svého osobního zástupce apoštolského internuncia Msgre Paola Giobbeho, který zde vystupoval v roli pasivního pozorovatele. Papežova slova pronesená ke kolegiu kar-

35 KENT, P., c. d., s. 194.

36 Tamtéž, s. 199.

37 KINSKY, F., *European Unity and Diversity: A Christian Point of View*, in: *The European Legacy*, ročník 3, č. 2, 1998, s. 58.

38 Britští federalisticky orientovaní katolíci již Winstona Churchilla znali, a tak například kardinál Bernard Griffin z Westminsteru, zřejmě největší britský federalista té doby, pozvánku do Haagu odmítl, protože tušil možnou „britskou zradu“. COUPLAND, P., *Britania, Europa and Christendom. British Christians and European Integration*, Basingstoke 2006, s. 102.

dinálů 2. června 1948 svědčí o významu, který Vatikán kongresu přisuzoval: „Svět podivným způsobem chřadne již tři roky a putuje různými cestami, klopýtá mezi válkou a mírem, a lidé neustále hledají různé způsoby, jak to ukončit. I přes opakované pokusy o smíření mezi národy se jedni obrací opět proti druhým... A z toho důvodu jsme se rozhodli, aniž by se církev chtěla plést do pozemských věcí, vyslat zvláštního vyslance na Evropský kongres do Haagu.“³⁹ Pius XII. v tomto ohledu několikrát připomněl, že Vatikán byl a vždy bude politicky neustranný, neutralita však podle něj neznamenala indiferentní postoj k možnosti mezinárodní spolupráce, kterou církev vždy vítala.⁴⁰ V době konání kongresu adresoval papež shromážděným delegátům také list, ve kterém vyzval k přijetí závazné „evropské ústavy“, která by vymezila právní a institucionální kompetence společných evropských orgánů. Opět se zde zrcadlil papežův silný smysl pro právní a institucionální otázky. Z pohledu Svatého stolce byla důležitá též kulturní deklarace kongresu, zpracovaná skupinou pro kulturu pod vedením Denise de Rougemont. V této deklaraci se mluví o nutnosti budovat jednotnou Evropu na základech křesťanského dědictví a doslova zmiňuje: „společné dědictví křesťanské civilizace“. Haagská konference však představovala naprosto slepou větev evropské integrace a byla v podstatě honosným kongresem bez významnějších výsledků. Ačkoli z ní vzešla Rada Evropy, Evropské kulturní centrum v Ženevě a byla založena prestižní College of Europe v Bruggách, byla již současníky a zejména federalisty pokládána za v lepším případě zklamání, v horším pak naprosté fiasko. Mnohem později v projevu k Parlamentnímu shromáždění Evropy v listopadu 1957 papež na Haagskou konferenci zpětně vzpomenu: „ESUO se na rozdíl od jiných původně zamýšlených projektů ukázalo jako efektivní a stabilní.“⁴¹

První aktivní intervence Pia XII. ve prospěch sjednocené Evropy tedy zapadla v povrchním lesku Haagského kongresu, papež však na projekt evropské jednoty nerezignoval. Roku 1950 byla přijata Schumanova deklarace či Schumanův plán, navrhující sektorovou integraci v oblasti uhlí a oceli a tím položen základ evropské integrace. A právě k tomuto projektu papež věnoval své další úsilí. Paradoxně k základu moderní evropské jednoty zosobněné projektem ESUO se Pius XII. při jeho založení bezprostředně nevyjádřil a promluvy mířící do politické oblasti se týkaly vztahů mezi Východem a Západem ve světle eskalující Korejské války. Přesto na Vánoce roku 1949 papež mluví o blížícím se roku 1950: „Očekáváme od Svatého roku návrat mezinárodního společenství k Božímu plánu. Podle něho, všichni lidé — v míru, ne ve válce, ve spolupráci, ne v izolaci, ve spravedlnosti, ne v národní sobeckosti — jsou určeni vytvořit jednu lidskou rodinu.“⁴² A dle očekávání skutečně v květnu navrhl francouzský ministr zahraničí tzv. Schumanův plán, čímž se, de facto, začaly psát dějiny evropské integrace. Papež ostatně ideu sektorové integrace nadnesl již na konci roku 1948.

39 Promluva Pia XII. ke kolegiu kardinálů. Pronesená dne 2. června 1948, in: AAS 40 (1948): 247–254.

40 Tamtéž.

41 Promluva Pia XII. k Parlamentnímu shromáždění ESUO. Pronesená 4. listopadu 1957, in: AAS 49 (1957): 966–969.

42 Promluva ke Svatému roku. Pronesená dne 23. prosince 1949, in: AAS 42 (1950): 122–130. Rétorika Pia XII. byla dána hlavně faktem, že šlo o jubilejní či Svatý rok (1950).

Pius XII. tehdy označil suroviny za jednu z hlavních příčin moderních válek, a proto v nich podle něj bylo třeba také hledat cestu k míru. Takřka prorocky tak celé dva roky před návrhem ESUO papež mluvil o společném přístupu ke klíčovým surovinám a jejich sdílení: „Proč budovat bariéry s cílem zabránit jiným v přístupu k surovinám, proč neudělat přístup k surovinám a jejich směnu naprosto volnou pro všechny?“⁴³ ESUO navíc zcela odpovídalo papežově požadavku na rehabilitaci poražených států, zejména Německa, rovněž Schumanův plán byl od počátku prezentován jako akt francouzsko-německého smíření.⁴⁴

PAPEŽOVA PŘEDSTAVA O PODOBĚ EVROPSKÉHO INTEGRAČNÍHO PROJEKTU

K papežově představě o integračním projektu v konkrétní podobě lze uvést několik postřehů. Za prvé, celý projekt měl být federální, na to papež opakovaně poukazoval. Převážnou část pravomocí bylo tedy nutno přesunout z národního státu na orgány společenství. Podívejme se na několik příkladů. V projevu k zástupcům místních samospráv Evropy Pius XII. uvedl: „Hlas místních společenství představuje základní prvek v budování federální struktury Evropy...“⁴⁵ V zamyšlení nad roli katolických laiků v mezinárodní politice vyzdvihl jejich úlohu v Evropě: „...v evropském kontextu je to především podpora evropského sjednocení států do politické a kulturní unie.... Katolíci mají jednu velkou odpovědnost: musí především překonávat omezenost národů a hledat skutečné bratrství mezi národy.“⁴⁶ Papež ještě několikrát, zejména v promluvách o úloze laiků v politice, zdůraznil povinnost pro praktikujícího katolíka podporovat evropskou integraci: „Katolický křesťan si musí být vědom, že každý člověk je sousedem a každý národ je členem jedné velké rodiny národů, ačkoli mohou být počátky těchto snah nesnadné a velmi skrovné, často navíc narážejí na odpor a překážky, jejich cílem musí zůstat záchrana jednotlivých států z omezené a sebestředné mentality.“⁴⁷ Pius XII. se sám nejotevřeněji přihlásil k federalistickému přesvědčení

43 *Křesťané a mír. Řeč pronesená ke kolegiu kardinálů dne 24. prosince 1948*, in: AAS 41 (1949): 5–15.

44 ESUO bylo navrženo Schumanovou deklarací 9. května 1950. Skutečným tvůrcem plánu nebyl francouzský katolík a ministr zahraničí Robert Schuman, ale vysoký úředník Jean Monnet. Dohoda o založení ESUO byla podepsána v Paříži 18. dubna 1951 a vstoupila v platnost v červenci 1952.

45 *Promluva Pia XII. k Radě evropských měst. Pronesená dne 3. prosince 1957*, in: AAS 50 (1958): 31–33.

46 *Vytvářet atmosféru vzájemného porozumění. Projev Pia XII. ke kongresu Katolické akce v Itálii, pronesený dne 23. července 1952*, in: AAS 44 (1952): 626–627.

47 *Křesťané a mír. Řeč pronesená ke kolegiu kardinálů dne 24. prosince 1948*, in: AAS 41 (1949): 5–15. Dále o tomtéž tématu hovořil Pius XII. k organizaci Pax Romana 27. dubna 1957. V tomto projevu označil katolickou podporu pro evropský integrační projekt za praktickou aplikaci katolické sociální nauky. *Křesťané a světové společenství. Promluva pronesená k shromáždění Pax Romana, dne 27. dubna 1957*, in: AAS 49 (1957): 296–300.

v projevu k Parlamentnímu shromáždění ESUO: „Je všeobecně známo, jak silně podporujeme snahy o federaci, jež probíhají od konce druhé světové války, a zvláště projekt Evropského společenství uhlí a oceli, který má skutečnou vládní pravomoc ve své gesci.“⁴⁸ Papežův federalismus dokazují i opakovaná oslovování rady federalistických sjezdů v Itálii (zvláště Hnutí evropských federalistů, jehož zástupce si několikrát pozval na své letní sídlo Castel Gandolfo⁴⁹) a pečlivé sledování jejich činnosti. V jedné promluvě označil papež politické cíle římskokatolické církve a federalistů za naprosto shodné: „Vaše hnutí usiluje o vytvoření účinné politické organizace světa. Není nic, co by více odpovídalo tradičnímu učení církve... Dle vašeho mínění musí být taková organizace, pokud má být účinná, federalistická. Opět jste tím ve shodě se sociálními a politickými principy prosazovanými církví.“⁵⁰

Za druhé, ve vztahu k suverenitě národního státu se v době války projevoval ostře formulovaný postoj k nacionalismu. Pius XII. charakterizoval národní stát a nacionalismus slovy: „...projev egoismu a zdroj tolika nenávisti, proti němuž je třeba se bránit jako zárodku násilí.“⁵¹ Na jiném místě papež označil viru v „izolovaný národní stát s centralizující mocí“ za projev překonaného 19. století.⁵² Státní suverenitu považoval Pius XII. za chimérickou ale i zákazonosnou představu, kterou je třeba jednou provždy opustit ve prospěch nadnárodního společenství: „Žádný individuální národ nemůže být nadále suverénní — a zřejmě ani nikdy nebyl — ve smyslu existence bez jakýchkoli omezení. Ve společenství národů musí být každý stát součástí mezinárodního práva, které je založeno na právu přirozeném...“⁵³ Státy se podle mínění papeže stanou suverénními právě zapojením se do procesu evropské integrace. Suverenita je chápána jako právo na lokální kulturu či správu místních věcí, namísto suverenity by bylo vhodné užít v kontextu papežova myšlení spíše pojem autonomie a subsidiarita: „Suverenita není zbožštěním státu ani jeho všemocností...“⁵⁴ Papežovo zatracení národního státu však neplatilo zcela a v plné míře i pro nacionalismus; tuto myšlenku sice plně rozvinul až Jan Pavel II., ale již u Pia XII. lze najít spíše kulturní pojetí národa bez vazby na nutnost národního státu: „Národní život nemá být politický, a historie to dostatečně dosvědčuje, může se rozvíjet po boku jiných národností v rámci jednoho státu, stejně jako může překračovat hranice... Nacionalismus stál u rozvratu lidských společenství právě kvůli tomu, že byl využit jako politický nástroj.“⁵⁵ Již zmíněný pří-

48 Promluva Pia XII. k Parlamentnímu shromáždění ESUO. Pronesená 4. listopadu 1957, in: AAS 49 (1957): 966–969.

49 LIPGENS, W. (ed.), *Documents on History of European Integration*, Berlin 1991, s. 208.

50 Promluva Pia XII. k Hnutí evropských federalistů. Pronesená dne 6. dubna 1951, in: AAS 43 (1951): 278–280.

51 Pius XII. k Evropskému kongresu. Řeč pronesená dne 11. listopadu 1948, in: AAS 40 (1948): 507–510.

52 *Naděje na světový mír. Vánoční promluva pronesená dne 24. prosince 1954*, in: AAS 47 (1955): 15–28.

53 *Náboženství ve společenství národů. Promluva Pia XII. k pátému kongresu katolických italských právníků dne 6. prosince 1953*, in: AAS 45 (1953): 794–802.

54 Tamtéž.

55 *Naděje na světový mír. Vánoční promluva pronesená dne 24. prosince 1954*, in: AAS 47 (1955): 15–28.

klad Švýcarska dle papeže dokazoval, že národ a stát nejsou totožné pojmy a není třeba pro národ vytvářet stát. Spojení mezi rozvojem evropské integrace a nutností významně oslabit národní stát a jeho suverenitu snad nejlépe dokazují následující slova: „Pokud se má Evropské společenství posunout na cestě vpřed, je třeba oslabit odstředivé síly, které tento proces ohrožují.“⁵⁶ Takové postoje k nacionalismu a národní suverenitě zcela odpovídaly dobovým proudům evropských federalistů, které v národním státu viděly úhlavního nepřítele posilování evropských institucí.

Za třetí, z institucionálního hlediska papež kladl od počátku integrace důraz na postavení Vysokého úřadu ESUO jako instituce nezávislé na vůli jednotlivých členských států, a v neposlední řadě na Parlamentní shromáždění ESUO, tedy jakéhosi předchůdce Evropského parlamentu. Intergovernmentální prvky papež od počátku kritizoval, protože podle něj oslabovaly nadnárodní rozměr integrace. Po schválení římských dohod a založení Evropského hospodářského společenství (EHS) a Evropského společenství pro atomovou energii (EURATOM) tak z Vatikánu zaznívaly paradoxně rozporuplné reakce. Na jedné straně označilo *Osservatore Romano* den podpisu římských dohod za nejvýznamnější den v moderní historii města Říma a *La Civiltà Cattolica* za definitivní počátek konce existence národních států.⁵⁷ Papež si před podpisem pozval k osobní audienci hlavní postavy evropské integrace, a to nejen vůdčí představitele křesťanskodemokratického hnutí, ale i belgického socialistu Paula Henriho Spaaka. Všem signatářům římských dohod také zaslal osobní manifest, vyjadřující podporu jednotné Evropě. Na straně druhé se Pius XII. velmi ostře vymezil vůči postavení Vysokého úřadu v rámci EHS. Zejména ve srovnání s obdobným Vysokým úřadem v ESUO totiž došlo k významnému omezení pravomocí, a to ve prospěch Rady ministrů, tedy orgánů řízeného členskými státy: „Hlavním bodem, na kterém závisí postavení společenství, je vznik takové evropské politické autority v pravém slova smyslu, která bude mít reálnou moc a odpovědnost. V tomto bodě je třeba přiznat, že exekutiva Evropského hospodářského společenství je krokem zpět ve vztahu k Evropskému společenství uhlí a oceli. Vysoký úřad měl pravomoci, které do velké míry nebyly závislé na Radě ministrů.“⁵⁸ Papež dokonce přišel s myšlenkou, zda před ratifikací římských dohod jednotlivými parlamenty členských států nezávažit modifikaci smluv s cílem posílit nadnárodní prvky. Druhá část výtek vůči EHS a EURATOM se týkala samotného pojetí integrace. Evropská integrace byla budována postupně po jednotlivých hospodářských sektorech, tedy krok za krokem, tento přístup označujeme jako funkcionalistický a odpovídá pragmatismu a opatrnosti. K prohlubování integrace by měl docházet až poté, co se současná fáze osvědčila a funguje. Papež tento proces stejně jako naprostá většina federalistů kritizoval. Ideálem pro něj bylo vybudování federace, tedy politické unie, a to shora a co nejdříve. Graduální a pomalý postup federalisticky zapálenému papeži nemohl stačit. Proto i v tomto ohledu nenaplnilo ESH a EURATOM jeho očekávání: „Ačkoli je toto společenství omezeno pouze

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ MONTCLOS, Ch., *Le Saint-Siège et la construction de l'Europe*, in: d'ONORIO, J. (ed.), *Le Vatican et la politique européenne*, Paris 1994, s. 90.

⁵⁸ *Promluva Pia XII. k Evropskému kongresu. Pronesená dne 13. června 1957*, in: AAS 49 (1957): 629–632.

na hospodářskou sféru, může posílit mezi jednotlivými členskými státy vědomí jejich společných zájmů, a ač je omezeno pouze na materiální oblast, může do budoucna zahrnout i oblasti morální a duchovní.“⁵⁹ Papež nemohl tušit, že právě EHS se stane základem integračního úspěchu.

Čtvrtým prvkem sjednocené Evropy se stal požadavek subsidiarity. Zatímco Pius XII. jí nevěnoval příliš prostoru, jeho následníci tento koncept ve vztahu k evropské integraci nadále rozvíjeli a dnes se v souvislosti se subsidiaritou Svatý stolec obvykle vymezuje vůči sekularizačním tlakům Evropské unie v oblasti kultury či rodinného práva. O subsidiaritě papež hovořil v souvislosti s tím, že má za cíl vyvažovat koncentraci pravomocí na federální úrovni: „Je však třeba odmítnout jednotu jako uniformitu, nivelizující sílu, je třeba respektovat kulturní charakter každé země, protože opravdová harmonie je jednodušší a stabilnější.“⁶⁰ V rámci subsidiarity papež apeloval též na co největší rozvoj místní a lokální identity, a to nejen jako nástroje místní autonomie, ale především ve smyslu oslabení nacionalismu a tedy národní formy identity. Lokální identitu Pius XII. dokonce vnímal jako základ jednotné Evropy.⁶¹ Národní stát se tak stává pro lokální autonomii spíše hrozbou: „Centralizující charakter moderních národů v konečném důsledku vede k omezení svobody místních společenství... obecné dobro vychází z autonomního života osobností...“⁶² Jako na jiných místech, i zde Pius XII. navrhoval pro evropskou integraci inspiraci církevní strukturou, která ač jednotná a nadnárodní, respektuje kulturní a regionální odlišnosti.⁶³ Papež tak považoval federální Evropu za garanci subsidiarity a svobody, a proto také několikrát vznesl výzvu k formování evropských sítí v rámci místní samosprávy ale i občanské společnosti. Tedy sítí a vztahů, které budou přecházet hranice států a národů.

Pátým akcentem papežova myšlení o evropské integraci byl princip redistribuce zdrojů. S trochou nadsázky lze říci, že papež byl jedním z prvních průkopníků konceptu později vzniklé regionální politiky. Jak bylo zmíněno výše, Pius XII. požadoval systém přerozdělování mezi státy již v době války. Po válce pak tento požadavek explicitně vztáhl k evropské integraci. Promluva na College of Europe v Bruggách obsahovala výzvu ke vzniku systému, který by sloužil k dotování zaostalejších regionů, a tím podporovat vyvážený hospodářský rozvoj. V projevu k Parlamentnímu shromáždění ESUO papež varoval před procesem, kdy „dochází k přemístění ekonomických sil ze znevýhodněných oblastí do bohatších, to vyvolává potřebu komplexnější hospodářské politiky, zejména ve vztahu k zaostávajícím regionům Evropy.“⁶⁴

59 Tamtéž.

60 Pius XII. k Evropskému kongresu. Řeč pronesená dne 11. listopadu 1948, in: AAS 40 (1948): 507–510.

61 Pius XII k Unii vesnic a místních představitelů. Řeč pronesená dne 30. září 1955, in: AAS 47 (1955): 716–720.

62 Promluva Pia XII. k Radě evropských měst. Pronesená dne 3. prosince 1957, in: AAS 50 (1958): 31–33.

63 Rodina a stát. Dva hlavní pilíře lidské společnosti. Řeč k novým kardinálům 20. února 1946, in: AAS 38 (1946): 141–142.

64 Promluva Pia XII. k Parlamentnímu shromáždění ESUO. Pronesená 4. listopadu 1957, in: AAS 49 (1957): 966–969.

Idea evropské integrace v pojetí papeže však nebyla pouze o rechristianizaci, míru a společném dobru. Papež si dobře uvědomoval, že v bipolárním světě nemůže rozdělená Evropa hrát významnější politickou či ekonomickou roli. Křesťanské základy měly Evropě pomoci zůstat relevantním politickým aktérem: „Bez nich nemá Evropa šanci na sebezáchovu, vnitřní integritu a v konečném důsledku i materiální nezávislost...“⁶⁵ Obdobně papež chápal význam integrace pro evropskou ekonomiku. Jednotná Evropa měla zvýšit hospodářský výkon kontinentu a tím zabránit možnosti nástupu komunismu: „...zvýšená produkce uhlí a oceli, snížená cena, odstranění celních bariér a restriktivních opatření, volný pohyb pracovních sil...“⁶⁶ V některých pasážích byla integrace prezentována často jako jediná racionální volba a nutnost doby v éře klesajícího významu národních států. Proto papež často vyzýval národní státy k tomu, aby nebyly zahleděny do slavné minulosti, ale začaly tvořit vyšší politickou a ekonomickou jednotu. Evropu papež viděl jako upadající kontinent, rozdělený železnou oponou, jehož západní část navíc přišla, či brzy měla přijít o svá koloniální impéria: „Současná doba vyžaduje od moderních států úzké spojení a spolupráci v oblastech vědy, průmyslu, obchodu, protože to podmiňuje jejich prosperitu, jejich svobodu a rovněž kulturní vliv... Evropa vidí, že její koloniální území dříve či později dostanou nezávislost, Evropa také zjišťuje, že trh s primárními surovinami vyžaduje kontinentální rozměr“, řekl Pius XII.⁶⁷ V oblasti mezinárodního obchodu byl papež na svou dobu poměrně liberální, zdůrazňoval nutnost odbourávání bariér a liberalizaci vzájemného obchodu nazval „symbolem svobody, který přechází hranice států.“⁶⁸ V tomto případě se však domnívám, že podpora ekonomické liberalizaci nebyla motivována primárně touhou po materiálních ziscích z obchodu či papežovými liberálními ekonomickými názory, ale spíše se jednalo o další nástroj k podpoře integrace. Počátky integrace byly ostatně především ekonomické povahy a zejména v případě EHS šlo o postupnou liberalizaci obchodu a pomalé budování jednotného trhu. Na tomto typu argumentace lze také vidět, nakolik si papež uvědomoval význam sekulárních argumentů a jak často je užíval při promluvách v politickém prostředí.

Samostatným tématem je u Pia XII. rozsah zamýšleného evropského celku. Béren-gère Massignon hovoří v této souvislosti o „malé Evropě Pia XII.“ Ta se měla omezit na původní šestku katolických států s budoucím možným přijetím Španělska (o prolomení jeho izolace se v evropské politice zasloužil nejvíce právě Svatý stolec) a Portugalska, jak o tom psal de Gaullovy ve svých pamětech.⁶⁹ Takové pojetí však nebere v potaz promluvy papeže k polským jednotkám, snahu zabránit rozdělení Evropy do roku 1948 a v jistém smyslu evokuje, že papež počítal v Evropě pouze s katolickými státy. Papež byl ale ve

65 Promluva Pia XII. k členům *College of Europe* v Bruggách. Pronesená dne 15. března 1953, in: AAS 45 (1953): 181–184.

66 Promluva Pia XII. k Parlamentnímu shromáždění ESUO. Pronesená 4. listopadu 1957, in: AAS 49 (1957): 966–969.

67 Tamtéž.

68 Promluva Pia XII. o podpoře obecné prosperity. Pronesená k italské obchodní komoře dne 27. dubna 1950, in: *Vital Speeches of the Day*, roč. 16, číslo 16, červen 1950, s. 483.

69 MASSIGNON, B., *Des dieux et des fonctionnaires: Religions et laïcités face au défi de la construction européenne*, Rennes 2007, s. 31.

skutečnosti v tomto smyslu důrazně ekumenickým a vnímal jako součást evropské křesťanské tradice i státy nekatolické. Pro členství v celku podle něj postačovala křesťanská tradice obecně: „...přirození a nejdůležitější spojení se nacházejí mezi státy, kde křesťanské myšlení má vliv na veřejný život.“⁷⁰ V případě omezení se na katolické státy by papež stěžil podpořil kongres v Haagu, na němž hráli zásadní úlohu převážně anglikánští Britové a Winston Churchill. V kulturním rozměru jednotné Evropy hovořil papež roku 1947 v souvislosti s obnovou křesťanské Evropy: „Od baltského moře k středozemnímu, od Atlantického oceánu k pláním Polska...“⁷¹ Komunistický převrat v Československu komentovalo *Osservatore Romano* jako definitivní ztrátu nadějí na obnovení evropské jednoty.⁷² Na konci roku 1950 mluvil papež o společném dědictví východní a západní Evropy: „Západ a Východ nepředstavují protikladné principy, ale vycházejí z jednoho společného dědictví.“⁷³ Možnost, respektive nutnost rozšíření původní šestky členských států zmínil Pius XII. také v projevu k organizaci Pax Christi roku 1952. Papež přislíbil, že evropská integrace může počítat s plnou podporou římskokatolické církve pro „všechny snahy, které vedou na prvním místě k hospodářskému a politickému sjednocení Evropy, přičemž do budoucna lze počítat i s oblastmi mimo jednotnou Evropu. Církev bude vždy tento projekt podporovat celou svou silou, obětí i modlitbou...“⁷⁴ O Vánocích roku 1955 Pius XII. krátce rekapituloval evropské sjednocení po druhé světové válce a vyjádřil velké politování nad tím, že evropská integrace se netýkala většího okruhu zemí: „Po ukončení války se zdálo, že v sobě Evropa najde sílu k sjednocení, ale následující události otevřely pouze cestu ke studenému míru, a zhatily tak projekt širšího evropského sjednocení.“⁷⁵

Na závěr této části studie si lze položit otázku, zda papež díky zřetelným ideovým vazbám na křesťanskodemokratické strany, které měly v této době navíc výlučně katolický charakter, nezasahoval aktivně do vývoje integrace. Odpověď se zdá být spíše záporná. Na vztahu papeže k architektům jednotné Evropy lze naopak vhodně demonstrovat odstup Svatého stolce od praktické politiky a rovněž odmítnutí romantické představy návratu do středověké *Christianitas*. Francouzský ministr zahraničí Georges Bidault se v této věci dotazoval francouzského zástupce u Svatého stolce Wladimira D'Ormessona, zda evropská integrace není pouze produktem vlivu Svatého stolce. D'Ormesson Bidaulta ujistil, že neexistuje žádný vztah ani konzultace mezi římskou kurií a křesťanskými demokraty.⁷⁶ Sám papež v projevu k Haagskému

70 *Dobro pro všechny. Vánoční promluva Pia XII. pronesená dne 23. prosince 1950*, in: AAS 43 (1951): 49–59.

71 *Homilie Pia XII. pronesená v bazilice u sv. Pavla za hradbami dne 18. září 1947*, in: AAS 39 (1947): 452–456.

72 CHENAUX, P., *Une Europe Vaticane...*, s. 29.

73 *Dobro pro všechny. Vánoční promluva Pia XII. pronesená dne 23. prosince 1950*, in: AAS 43 (1951): 49–59.

74 *Promluva Pia XII. k poutníkům organizace Pax Christi. Pronesená dne 13. září 1952*, in: AAS 44 (1952): 818–823.

75 *Lidská bezpečnost a mír. Vánoční promluva Pia XII. pronesená dne 24. prosince 1955*, in: AAS 48 (1956): 28–34.

76 FIMISTER, A. P., *Robert Schuman: Neo Scholastic Humanism and the Reunification of Europe*, Bern 2008, s. 225.

kongresu odmítl budovat evropskou jednotu jako projekt nostalgie po univerzálním středověku a za zásadní pilíř jednotné Evropy označil demokracii a lidská práva. Již v únoru 1946 v projevu ke kolegiu kardinálů varoval před snahou budovat nový evropský řád jako kopii říší minulosti: „Představu nového mezinárodního společenství nelze srovnávat s říšemi minulosti či současnosti, kde jsou státy, národy a lidé spojeni do jednoho velkého státu... Mezinárodní instituce musí být budovány na tomistickém pojetí společného dobra a augustiniánském pojetí míru...“⁷⁷ Tím se distancoval od snahy interpretovat evropskou integraci jako obnovu říše Karla Velikého, která se nápadně shodovala s teritoriem původní šestky.

Odstup Svatého stolce od zasahování do praktické politiky dokazuje se své práci o historii křesťanských demokratů při budování evropské jednoty i Wolfram Kaiser. Klíčoví katoličtí politikové několikrát oslovili Pia XII. s nabídkou vyslat na kongresy evropských křesťanských demokratů svého zástupce, ten ale od počátku pojímal projekt evropské integrace výlučně jako aktivitu laiků, založenou na křesťanství.⁷⁸ Podobně jako Pius XI. v duchu Katolické akce i Pius XII. odmítal zasahování církve do politiky, jež měla podle něj reprezentovat duchovní vedení a vzor, zatímco samotná politická praxe byla záležitostí laiků. Obdobně se velmi detailně zabýval rolí křesťanských demokratů v genezi integračního projektu profesor Lateránské univerzity Philippe Chenaux, zřejmě největší žijící odborník na roli křesťanské demokracie v genezi Evropy či vztahu katolictví k ideji Evropy. Také on dochází k závěru jako Kaiser; pro většinu katolických politiků představovali podle něj papež a církve inspiraci, ale nic víc, významnou roli navíc hrála pragmatická realpolitika a snaha o reprezentaci národních zájmů při konstrukci evropského projektu.⁷⁹

Na druhé straně nelze popřít velkou inspiraci názory a promluvami Pia XII. o Evropě na straně křesťanských demokratů. Papežův vliv lze dobře demonstrovat na knize Roberta Schumana *Pour l'Europe*, jež je papežovými názory na mezinárodní vztahy zcela prostoupena a často není snadné odlišit, zda jde o názory papeže či Schumana.⁸⁰ Pius XII. také veřejně často vyzýval křesťanské politiky k aktivnější práci pro jednotu Evropy a přirozeně byl spokojen s tím, pokud byli na národní úrovni u moci právě křesťanští demokraté, kteří představovali záruku budování Evropy: „Proto vyzýváme na prvním místě hlavně křesťanské státníky a připomínáme jim, že křesťanství vždy podporovalo každý nástroj mírového soužití mezi státy... Křesťanští státníci musí působit

77 Rodina a stát. Dva hlavní pilíře lidské společnosti. Řeč k novým kardinálům 20. února 1946, in: AAS 38 (1946): 141–142.

78 KAISER, W., *Christian Democracy and the Origins of European Union*, Cambridge 2008, s. 179–180.

79 CHENAUX, P., *Une Europe Vaticane...*, zvláště s. 119–154, 159–202. CHENAUX, P., *Les démocrates-chrétiens au niveau de l'Union européenne*, in: LAMBERTS, E. (ed.), *Christian Democracy in the European Union (1945/1995)*, Leuven 1995, s. 449–458. CHENAUX, P., *De la chrétienté à l'Europe. Les Catholiques et l'idée européenne au XXe siècle*, Tours 2007, s. 85–142.

80 Pravděpodobněji ale není nutné odlišovat názory papeže a Schumana. Schuman byl praktikující katolík a jako takový přijímal zásady, hlášené římskokatolickou církví. To nic nemění na faktu, že i sám Schuman se na papežovy názory odvolával. SCHUMAN, R., *Pour l'Europe*, Paris 1963, s. 12, 50–52 aj.

nejen na mezinárodní úrovni, začít je třeba na rovině domácí. Bez toho nelze očekávat vznik Evropské unie a tak bezpečnost ve světě.⁸¹ Právě v souvislosti s údajnou vazbou vyvinuli socialisté a antiklerikálové tzv. mýtus *une Europe vaticane*, tedy přesvědčení, že evropská integrace je řízena z Vatikánu prostřednictvím křesťanských demokratů jako papežových loutek a že usiluje o obnovení světské moci Svatého stolce. Takový názor zastával například francouzský prezident Vincent Auriol; kromě toho se pravidelně objevuje zejména v protestantských zemích severní Evropy, kde se s ním ostatně v klíčových momentech transformace evropského projektu setkáváme dodnes.⁸²

EVROPSKÁ INTEGRACE A POKUS O EVROPSKÉ OBRANNÉ SPOLEČENSTVÍ

Pius XII. několikrát velmi rezolutně vstoupil taktéž do debaty o projektu Evropského obranného společenství (EOS) a do diskuse o na něm napojeném plánu politické unie. Projekt měl za cíl vybudovat společnou evropskou armádu, evropský generální štáb a evropské ministerstvo obrany. K vojenské dimenzi později přibyl i politický rozměr reprezentovaný Evropským politickým společenstvím s dvoukomorovým evropským parlamentem a vlastní evropskou vládou. Již vzhledem k výše uvedeným názorům Pia XII. lze předpokládat, že papež od počátku projekt plně podporoval. Zatímco NATO papež podporoval spíše pasivně jako nutnost tváří tvář sovětské vojenské hrozbě, výzvy na podporu EOS byly mnohem jasnější a zřetelnější, nehledě na stále probíhající konflikt v Koreji.

Již 2. června 1947 Pius XII. v projevu ke kolegiu kardinálů připomněl nutnost systému kolektivní bezpečnosti: „Nikdy v historii se tak moc nemluvalo o kolektivní bezpečnosti jako o plodu války a vítězství. Ale kde je ta kolektivní bezpečnost?“ Velkou roli zde hrál strach z komunismu: „Jak se Evropa může cítit bezpečně, když je kořistí zoufalství a zastrasování, temné a ponuré síly rozkladu poté mohou využít revoluční nálady zítřka?“⁸³ ptal se papež. Propojení tématu jednotné Evropy a hradby proti komunismu však bylo přítomno v papežově diskursu i ve druhé polovině padesátých let; v jedné promluvě k představitelům SRN konkrétně stojí: „Také mocnosti, ve kterých spatřuje Evropa ohrožení své kultury a svobody, mají světový názor, duchovní podklad. V zápolení o svobodu a za osvobození Evropy ještě o svobodu oloupenou bude spolehnouti jen na ty, kteří vůči tomuto druhému světovému názoru postaví své rozhodné ne!“⁸⁴ Již v promluvě k Evropskému kongresu v listopadu 1948 papež kritizoval

81 *Cesta k pravému míru. Vánoční promluva Pia XII. pronesená dne 24. prosince 1953*, in: AAS 46 (1954): 5–16.

82 MACHELON, J. P., *Pie XII, L'Europe et les institutions internationales*, in: CHELINI, J. — d'ONORIO, J. (eds.), *Pie XII et la Cité: Le pensee et l'action politiques de Pie XII*, Marseille 1988, s. 216.

83 *Problémy a nebezpečí dneška. Promluva Pia XII. ke kolegiu kardinálů dne 2. června 1947*, in: AAS 40 (1948): 247–254.

84 HANUŠ, J., *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 180. (Na tento projev jsem náhodou narazil pouze v této knize, tak proto jej cituji z tohoto zdroje. Jinde jsem se s ním nesetkal.)

pomalost integrace: „Někteří se dokonce mohou domnívat, zda není již příliš pozdě.“ Z pohledu Svatého stolce nešlo o nějaký prvoplánový antikomunismus, vidina Sovětů na svatopetrském náměstí nebyla v letech 1947–1948 rozhodně nereálnou, samotnému papeži bylo několikrát nabídnuto přesídlení do Dublinu a Pius XII. před italskými volbami roku 1948 počítal s reálnou možností mučednictví.

Součástí EOS byla také remilitarizace Německa. Pius XII. v obnově německé branné síly viděl další projev francouzsko-německého smíření a krok, který dělal z Německa rovnoprávného člena evropského společenství. Papež několikrát od konce války prohlásil, že Německo je jedním z pilířů jednotné Evropy a nelze jej z Evropy vylučovat jakousi neutralitou. Německou otázku papež vždy považoval za otázkou bytostně evropskou.⁸⁵ Pius XII. také poněkud pragmaticky počítal s tím, že je lepší provést remilitarizaci Německa v rámci evropských struktur, spíše než po delším časovém období nechat Německo provést remilitarizaci unilaterálně a mimo evropské struktury. Možnost německé neutrality považoval Pius XII. za snahu infiltrovat Německo komunismem. Obava z komunismu tak bytostně prostupovala i uvažováním o EOS, 17. července 1952 v listu německým věřícím stálo: „Řekněme si to jasně: tato evropská kultura bude muset být křesťanská a katolická, nebo bude zničena v požáru materialistické kultury, kde existuje jen hmota a čistá fyzická síla...“⁸⁶ Pius XII. několikrát poukázal na to, že vznik EOS je za daných podmínek pro Evropu nutností z hlediska obrany a sebezáchovy.⁸⁷ Před bolševickou hrozbou varoval papež i v listu biskupovi z Augsburgu: „V kontextu, kdy čelíme novým formám materialismu z východu, se západ může stát obhájcem lidské důstojnosti, lidských práv a individuální svobody.“⁸⁸

Projekt jednotné evropské armády se tak z pohledu Svatého stolce stal dalším opěrným bodem vůči případné sovětské agresi. Vznik jednotné armády měl rovněž nadále oslabit nacionalismus, který šel velmi často ruku v ruce s militarismem.⁸⁹ Podpora EOS vycházela také z papežovy snahy neomezovat evropský projekt pouze na ekonomickou oblast (ESUO), ale vyvézt jej do sféry politiky, a tím i otevřít otázku evropské identity, prozatímní počiny v rámci ESUO pro to nabízely pouze omezený prostor.

V červnu 1951 mluvil o přípravách EOS při osobní audienci u papeže německý

85 JULG, J., *Pie XII et l'Allemagne*, in: CHELINI, J. — d'ONORIO, J., c. d., s. 123–143. Papež opakovaně kritizoval princip kolektivní viny, odmítal se smířit s odsunem německého obyvatelstva ze střední a východní Evropy, na počátku také odmítal rozdělení Německa do okupačních zón, ve světle sovětského postupu ve východním sektoru však záhy souhlasil se vznikem západního německého státu. Velké kritice byla také podrobena ze strany katolické církve samotná okupační správa a přístup okupačních mocností k řadovým Němcům. V nikom neměl německý národ po roce 1945 takovou oporu jako ve Svatém stolci a římskokatolické církvi.

86 *Promluva Pia XII. k německým katolickým ženám. Pronesená dne 17. července 1952*, in: AAS 44 (1952): 717–720.

87 *Vytváření atmosféry vzájemného porozumění. Promluva Pia XII. ke kongresu Katolické akce v Itálii. Pronesena dne 23. července 1952*, in: AAS 44 (1952): 626–627.

88 *Pius XII. biskupovi z Augsburgu. Proneseno dne 27. června 1955*, in: AAS 47 (1955): 596–598.

89 AGA-ROSSI, E., *Italy at the Outbreak of the Cold War: Domestic and International Factors*, in: BECKER, J. — KNIPPING, F. (eds.), *Power in Europe? Great Britain, Italy and Germany in a Postwar World*, New York 1986, s. 386–389.

kancléř Konrad Adenauer a takřka bezprostředně po podpisu dohody (1952) vyzval k co nejrychlejší ratifikaci v *Radiu Vatican* i *Osservatore romano* kardinál Tisserant.⁹⁰ V září 1952 papež v listu k organizaci Pax Christi v souvislosti s EOS vyzýval evropské politiky, aby si uvědomili svoji odpovědnost za mír a bezpečnost před lidstvem i Evropou.⁹¹ Ačkoliv byl celý projekt panevropské armády a politické unie schválen, před samotnou ratifikací se vedly dlouhé debaty o míře jeho potřebnosti ve světle úmrtí Stalina, ukončení Korejské války či skutečné funkčnosti a jeho vztahu k strukturám NATO. Papež do této debaty aktivně zasáhl na konci roku 1953: „Pokud se někdo dopředu ptá na absolutní garanci úspěchu tohoto projektu, je třeba přiznat, že tu vždy je přítomen risk, ale při zvážení současné situace jde o přijatelný risk... Evropa nebude bezpečná, pokud nepřijme jistou míru rizika. Požadovat absolutní míru jistoty je cesta ke zklamání Evropy.“⁹² Papež byl zjevně konsternován tím, že protievropští gaullisté měli velkou podporu mezi francouzskými katolíky, což bylo způsobeno přesunem katolického elektorátu od francouzských křesťanských demokratů (MRP) směrem ke gaullistickému Sdružení francouzského lidu (RPF). Philippe Chenaux to dokládá dopisem papeže senátorovi MRP Charlesi Florymu: „I přes těžké lekce z historie zůstává stále příliš mnoho křesťanů hluchými k varování papeže, a nadále se omezují na těsnost šovinistického nacionalismu, který je neslučitelný s odvážnými snahami o vytvoření většího společenství, podporovaného i posledními papeži.“⁹³

Odmítnutí ratifikovat plán EOS papež poněkud pesimisticky viděl jako možný konec snah o evropskou jednotu. Ne náhodou lze označit za hlavní téma jeho vánočního projevu z roku 1954 kritiku nacionalismu a národního státu, svou intenzitou naprosto nebývalou i v rámci papežových dřívějších promluv. Francouzští komunisté a gaullisté, odpovědní za pád celého projektu při ratifikaci ve francouzském Národním shromáždění, byli označeni papežem za „nacionalistické šovinisty“. Pius tyto obavy o samotné pokračování integrace zmínil i při projevu k Evropskému kongresu roku 1957: „Evropské obranné společenství bylo šancí, jak zajistit politické a vojenské sjednocení, ale narazilo na silný odpor. V té době pak mnoho lidí mohlo věřit, že počáteční naděje na úspěch a znovusjednocení Evropy byly klamné.“⁹⁴ Po pádu EOS a na něj vázaného plánu politické unie vyšel v jezuitském časopise *La Civiltà Cattolica* (který slouží vedle *Osservatore Romano* jako další nástroj, vyjadřující postoje papežství) článek P. Antonia Messinea, SJ, „Evropa na odchodu“, jehož autor charakterizoval rozhodnutí Francie jako dvojí evropskou prohru. Na prvním místě šlo podle něj o velké vítězství SSSR, který uspěl se svou kampaní namířenou proti EOS. V obecné rovině šlo o velkou porážku supranacionalismu, se kterým stála a padala podstata evropské

90 CHENAUX, P., *Pie XII: Diplomate et pasteur*, Paris 2003, s. 358.

91 *Promluva Pia XII. k poutníkům organizace Pax Christi. Pronesená dne 13. září 1952*, in: AAS 44 (1952): 818–823.

92 *Cesta k pravému míru. Vánoční promluva Pia XII. pronesená dne 24. prosince 1953*, in: AAS 46 (1954): 5–16.

93 CHENAUX, P., *Le M.R.P. face au projet de Communauté politique européenne (1952–1954)*, in: BERNSTEIN, S. et kol. (ed.), *Le M.R.P. et la construction européenne*, Brusel 1993, s. 161–179.

94 *Promluva Pia XII. k Evropskému kongresu. Pronesená dne 13. června 1957*, in: AAS 49 (1957): 629–632.

integrace. Nacionalismus zde byl v souladu s papežskou rétorikou nazván „sobeckou skořápkou a zdí, co rozděluje“, zatímco EOS bylo šancí na „překonání nacionálního egoismu a pokusem o vyjádření společných hodnot a morálky“.⁹⁵

EVROPSKÁ INTEGRACE A VZTAH K USA

Paměti generála de Gaulla a některé další výroky by mohly vést k dojmu, že jednotná Evropa byla skutečně pouze obrannou hradbou proti šíření komunismu v západní Evropě. To však automaticky neimplikuje, že Pius XII. viděl jednotnou Evropu jako součást „amerického bloku“. A již vůbec nelze vidět v osobě papeže „kaplana atlantické aliance“ či duchovní hlavu NATO (tuto interpretaci zvláště šířila komunistická propaganda⁹⁶), jak bývá někdy nesprávně interpretován.⁹⁷ Vztahy Svatého stolce a USA byly po druhé světové válce velmi komplikované a chladné. Svatý stolec usiloval o plné diplomatické vztahy, narážel však na často až bigotní odpor amerických protestantů proti římskokatolické církvi a stále trvajícím antikaticismu americké společnosti. Spolupráce obou aktérů při italských volbách roku 1948 byla spíše shodou zájmů než projevem domnělé aliance. Právě z tohoto důvodu byla roku 1951 stažena nominace generála Marka Clarka na post prvního velvyslance USA u Svatého stolce; tato iniciativa prezidenta Trumana totiž narazila na vlnu odporu v Kongresu i ve společnosti. Velmi nejistou se stala pozice pro zvláštního zástupce amerického prezidenta Myrona Taylora,⁹⁸ jenž byl k papeži vyslán jako osobní emisar prezidenta F. D. Roosevelta v letech druhé světové války. Zvláště po Rooseveltově smrti Svatý stolec sice podpořil Marshallův plán a vznik NATO, ale současně si uvědomoval, že tyto kroky ještě posílí rozdělení Evropy.⁹⁹ Christopher

95 Kopie článku ze zmíněného jezuitského časopisu je otištěna jako příloha knihy: LAUNAY, M., *L'Église et les défis européens au XXe siècle*, Paris 1999, s. 90–92 (Dokument 21). Srv. též *Documentation Catholique*, ročník 1954, s. 1058–1060.

96 ŽÁK, J., *Exkomunikace, zázraky, sabotáže: Od Krakova přes Číhošť k Bánské Bystrici*, Praha 1950. Zde například stojí: „Biskupské sbory, to jsou vojáci Vatikánu, to je náš přínos generálnímu štábu atlantického paktu... V tomto boji, drazí spolubratři, má Svatý Otec stejně důležitou úlohu, jako šéf amerického generálního štábu Omar Bradley.“

97 HEBBLETHWAITE, P., *Pope Pius XII: Chaplain of the Atlantic Alliance?*, in: DUGGAN, Ch. — WAGSTAFF, Ch. (eds.), *Italy in the Cold War: Politics, Culture and Society 1948–1958*. Washington 1995, s. 67–77.

98 Status Myrona Taylora byl i přes pověření od prezidenta USA naprosto soukromý, za své působení v Římě jako spojka mezi F. D. Rooseveltem a papežem nedostával dokonce ani plat. Postavení M. Taylora i přesto vedlo k masivní veřejné kampani protestantských církví namířené proti osobě prezidenta za údajné porušení prvního dodatku americké ústavy. Na druhé straně nelze vykreslovat vztahy pouze takto chladně, velkým pojitkem mezi Vatikánem a USA byla osobnost kardinála Francise Spellmana, o kterém se několikrát mluví jako o *papabile* a možném státním sekretáři Pia XII. Stručně k vztahu Svatého stolce a USA srv. FOGARTY, G., *The United States and the Vatican, 1939–1984*, in: KENT, P. — POLLARD, J. (eds.), *Papal Diplomacy in the Modern Age*, Westport 1994, s. 221–245.

99 FRANCO, M. — FLAMINI, R., *Paralell Empires: The Vatican and United States. Two Centuries of Alliance and Conflict*, New York 2009, s. 71.

Duggan poukazuje na několik osobních dokladů a svědectví papežových spolupracovníků o odporu Pia XII. k americké kultuře, kterou považoval za materialistickou, konzumní a příliš individualistickou.¹⁰⁰ John Allen dokonce tvrdí, že Pius XII. odmítal vznik NATO a italskou participaci v něm, a to z důvodu silného protestantského elementu.¹⁰¹ Takové tvrzení je sice chybné, římskokatolická církev naopak pomohla přijetí NATO v Itálii, zvláště u levicové části křesťanských demokratů, ale opět ukazuje jistý odstup Svatého stolce od USA.¹⁰² Ten je pak zvláště viditelný, pokud vedle sebe postavíme jasně artikulovanou podporu pro EOS a spíše tichou a diplomatickou podporu pro NATO.

Řada projevů nasvědčuje spíše tomu, že papež si přál jednotnou Evropu jako třetí sílu či mediátora mezi USA a SSSR. Pokud navíc uvážíme, jak velký důraz kladl Svatý stolec na neutralitu a úsilí vyhnout se obvinění z podpory křížové výpravy proti komunismu, jasná federálně proevropsky laděná rétorika dokazovala, že Svatý stolec nebere evropský integrační projekt jako pouhou součást amerického bloku či výhradního spojence USA.¹⁰³ Pokud čteme papežova slova určená kongresu v Haagu, jednotná Evropa je zde charakterizována spíše jako most mezi východem a západem a poslední šance na odklon studené války. Samotný Haagský kongres Svatý stolec nepojímal jako akt omezený na západní Evropu, ale viděl v něm naději na možné sblížení rozcházející se Evropy západní i východní. V tomto kontextu se Svatý stolec nabízel i jako potenciální mediátor při první berlínské krizi a důrazně se od počátku studené války ohrazoval proti snaze být řazen jako spojence té či oné supervelmoci.¹⁰⁴ Jednotná a převážně katolická Evropa se měla stát spíše alternativou k jediné velmoci svobodného světa, která byla protestantská. Snahu vnímat jednotnou Evropu jako most mezi Východem a Západem ostatně papež naznačil již v listu věnovaném Haagskému kongresu: „Evropská jednota musí sloužit věci svobody a dohody mezi Evropany, ale také politickému a ekonomickému míru mezi kontinenty, je již nejvyšší čas, že se k této věci přistoupilo. Někteří se domnívají, zda není již příliš pozdě.“¹⁰⁵

Jistý odstup od USA dokládá i obsáhlé vyjádření Pia XII. ke kongresu americko-evropských spolků v září 1955. Ačkoliv papež vyjádřil vděk za Marshallův plán, marně bychom zde hledali výroky o strategickém partnerství USA a Evropy v době studené války.¹⁰⁶

100 DUGGAN, Ch., *Italy in Cold War Years and the Legacy of Fascism*, in: DUGGAN, Ch. — WAGSTAFF, Ch., c. d., s. 1–24.

101 ALLEN, J., *All the Pope's Men: The Inside Story How Vatican Really Thinks*, New York 2004, s. 316.

102 COPPA, F., *Pope Pius XII. and the Cold War: The Post-War Confrontation between Catholicism and Communism*, in: KIRBY, D. (ed.), *Religion and Cold War*, New York 2003, s. 50–67.

103 USA evropskou integraci z řady důvodů podporovaly. Evropa se díky integrace měla hospodářsky obnovit, již Marshallův plán sledoval za cíl podnitit evropskou integraci společným využitím amerických peněz. Evropa také měla díky integraci vojensky zesílit a být schopná obrany proti sovětské agresi, tyto faktory pak mohly vést k částečnému snížení americké vojenské přítomnosti v Evropě. A to zvláště v době, kdy studená válka přechází ve válku horkou v oblasti jihovýchodní Asie.

104 CHENAUX, P., *Une Europe Vaticane...*, s. 36.

105 *Pius XII. k Evropskému kongresu. Řeč pronesená dne 11. listopadu 1948*, in: AAS 40 (1948): 507–510.

106 *Pius XII ke kongresu americko-evropských spolků. Promluva pronesená dne 18. září 1955*, in: AAS 47 (1955): 691–694.

Papež dokonce v druhé polovině 50. let přišel s návrhem společné evropské zahraniční politiky: „Společná vnější politika evropského společenství povede k posílení společných zájmů v oblasti ekonomické, duchovní a kulturní, rovněž bude mít mimořádně velký význam v současném světě, který má tendenci se sdružovat do bloků.“¹⁰⁷ I v tomto lze vidět představu Evropy jako protiváhy či paralelního centra moci mimo USA, ostatně poukazem na sdružování se do bloků měl papež na mysli USA a SSSR s jeho satelity, avšak Evropu zde pojímal zcela jasně jako samostatný blok. Představu o Evropě jako sjednoceném bloku bez přímé závislosti na USA měl také šéfredaktor *La Civiltà Cattolica* P. Antonio Messineo, SJ; pokud uvážíme blízkost tohoto jezuitského časopisu papeži, lze předpokládat názorovou spřízněnost.¹⁰⁸

Kromě pojetí evropské integrace jako mediátora mezi Východem a Západem papež také zmínil druhou hlavní prioritu společné evropské zahraniční politiky, a sice humanitární a rozvojovou pomoc bývalým koloniím, zejména Africe: „Cítíme, že je nutné, aby Evropa uplatnila ve vztahu k Africe svůj vzdělávací a výchovný vliv založený na rozsáhlé materiální pomoci, který musí přispět k zvýšení životní úrovně obyvatel Afriky a posílit zdroje tohoto kontinentu.“¹⁰⁹ Problematika vnějších vztahů jednotné Evropy byla zásadně rozvinuta až v době pontifikátu Pavla VI., základ nicméně leží již u Pia XII.

V kontextu vztahu k USA nelze podkládat rovnítko mezi americký antikomunismus s antikomunismem římskokatolické církve, jak na to upozornil sám Pius XII. o Vánocích roku 1950: „Varujeme věřící před upadnutím do spokojenosti s antikomunistickými hesly o ochraně svobody, kde je však tato svoboda zcela zbavena jasného obsahu.“ Stejně jako v případě nacismu, i zde Vatikán odlišoval omyl samotný od chybujícího člověka. V tomto projevu papež vybízel k dialogu mezi soupeřícími bloky, přičemž na straně západního bloku nabádal k dialogu právě Evropu.¹¹⁰ Obdobně zdrženlivě se papež vyjádřil k Západoevropské unii, tedy evropskému integračnímu projektu v oblasti vojenství, který nahradil neúspěšné EOS. Podle Pia XII. se tato organizace stala „pasivní loutkou“ ve vleku NATO, čímž oslabovala sjednocování Evropy.¹¹¹ Podpora Svatého otce pro EOS tedy zjevně nebyla pojmána tak, že EOS má být pouhou „evropskou filiálkou“ NATO. Nereálnost takové možnosti ještě více posiloval fakt, že v době vyjednávání a ratifikaci dohody o EOS stále ještě probíhala válka v Koreji a Svatý stolec by se v takovém případě jasně přiklonil na jednu stranu konfliktu. Jednotná Evropa v myšlení papeže tedy nebyla zamýšlena jako přímá protiváha či konkurence vůči Spojeným státům, její vnímání jako jistá alternativy či záruky větší nezávislosti ve vztahu USA, pokud jde o Evropu, se nicméně nelze ubránit.

107 Promluva Pia XII. k Evropskému kongresu. Pronesená dne 13. června 1957, in: AAS 49 (1957): 629–632.

108 VENNARI, G. — FERRARA, P., *Alcide de Gasperi and Antonio Messineo: a Spiritual Idea of Politics and a Pragmatic Idea of Religion?* in: *Religion, State & Society*, ročník 37, č. 1–2, 2009, s. 115–129.

109 Promluva Pia XII. k Evropskému kongresu. Pronesená dne 13. června 1957, in: AAS 49 (1957): 629–632.

110 *Lidská bezpečnost a mír. Vánoční promluva Pia XII. pronesená dne 24. prosince 1955*, in: AAS 48 (1956): 28–34.

111 KINSKY, F., c. d., s. 56.

KULTURNÍ ROZMĚR EVROPSKÉ INTEGRACE

Papežovy obavy z návratu války, expanze komunismu a zaobírání se právně institucionálními aspekty formujícího se evropského společenství poněkud zastínily kulturní rozměr jednotné Evropy. Jednotná Evropa však pro Pia XII. nebyla jen Evropou míru, bezpečnosti či protikomunistické linie obrany, ale i společenstvím duchovních hodnot a společných kulturních a civilizačních kořenů. Stav Evropy po roce 1945 přirovnával Pius XII. k situaci bezprostředně následující po pádu západořímské říše. V encyklice *Fulgens Radiatur*, kterou se Benedikt z Nursie stal patronem jednotné Evropy, papež hovořil o roli sv. Benedikta a křesťanství pro obnovu rozvrácené Evropy. Obsah encykliky dále rozvedl v kázání v bazilice sv. Pavla za hradbami v září 1947, kdy mluvil o nutnosti syntézy dědictví římské civilizace s evangeliem, toto jedinečné spojení se pak stalo základem obnovy Evropy v raném středověku. V totožné situaci byla Evropa po roce 1945 a křesťanství se podle papeže mělo stát tmelem její jednoty tak, jako se stalo v době následující po pádu Římské říše: „...i náš věk bude schopen vystoupit ze svého strašlivého vraku, vynahradiť své materiální i duchovní ztráty a vyléčit hluboká zranění.“¹¹² Papež v souvislosti s Evropou použil příměr ke klášteru Monte Cassino, zničeném spojeneckým bombardováním v průběhu vojenských operací v Itálii: tak jako bude klášter znovu vybudován, bylo podle něj třeba obnovit i Evropu a inspirovat se v minulosti. Z tohoto důvodu se v papežských dokumentech vztahujících se k integraci často hovoří nikoli o sjednocení Evropy, ale o jejím znovusjednocení, tedy nabytí či obnovení ztracené jednoty minulosti. A za tento základ je jednoznačně považováno náboženství: „Bez náboženství je idea unie mrtvým projektem.“¹¹³

Ačkoli jsem uvedl, že evropská integrace z pohledu církve rozhodně nebyla založena na romantické představě návratu ke středověké jednotě s dominantní rolí náboženství, při čtení této encykliky se alespoň jistě míře nostalgie o „starém dobrém univerzalistickém středověku“ nelze vyhnout. Tento typ nostalgie ale nebyl vlastní pouze papeži, řada katolických intelektuálů první poloviny 20. století jej ve svém díle po zkušenosti „občanských válek“ v rámci evropského křesťanstva více či méně projevovala, vzpomeňme alespoň nejslavnější dílo „Zrození Evropy“ Christophera Dawsona.¹¹⁴ I přesto byl Pius XII. schopen pozoruhodné syntézy, stejně jako v době po pádu Západořímské říše, i nyní papež vyzýval Evropu k „obnově spojení mezi civilizací a náboženstvím“, zvláště po éře posledních dvou století, kdy došlo k „popření náboženství, jež pod rouškou pokroku vedlo Evropu ke katastrofě.“¹¹⁵

V proslovu ke shromáždění v Haagu Pius XII. apeloval na důležitost křesťanských základů Evropy: „Kde hledat takové základy? Nechme historii odpovědět: v době, kdy

¹¹² Encyklika *Fulgens radiatur*, 19. března 1947.

¹¹³ Pius XII. k Evropskému kongresu. Řeč pronesená dne 11. listopadu 1948, in: AAS 40 (1948): 507–510.

¹¹⁴ DAWSON, Ch., *Zrození Evropy: úvod do dějin jednotné Evropy*, Praha 1994. Srv. podobně laděnou práci BELLOC, H., *Europe and the Faith*, New York 2009. Právě H. Belloc je autorem slavného citátu, který ztotožňuje Evropu a křesťanství „Evropa je vírou a víra je Evropou“.

¹¹⁵ Pius XII. k Evropskému kongresu. Řeč pronesená dne 11. listopadu 1948, in: AAS 40 (1948): 507–510.

se Evropa zformovala do své jednoty, kdy i přes všechna lidská selhání představovala jednu sílu, a v tomto jednotném svazku vykonala velké věci. Protože duší této jednoty bylo náboženství, které prostoupilo celou společnost křesťanskou vírou.¹¹⁶ Evropské identitě papež věnoval také část promluvy na College of Europe v Bruggách v březnu 1953, kde se zamýšlel nad dvěma hlavními překážkami k účinnému rozvoji integrace. První překážkou byl podle něj obtížný proces sladění rozdílných politických, hospodářských či vojenských systémů jednotlivých států, druhou pak nutnost podporovat jednotnou evropskou identitu. Bez takové identity se evropský projekt mohl, soudil Pius, přes dočasné materiální úspěchy vyčerpat: „Druhou rovinu problémů představuje evropský duch, vědomí vnitřní evropské jednoty, založené nikoliv na uspokojení ekonomických potřeb, ale na reflexi společných duchovních hodnot, reflexi, která ospravedlňuje úsilí o společný projekt.“¹¹⁷

Tento axiom přebrali i další papežové ve vztahu k integraci, duchovní rozměr integrace byl podle nich základem ekonomického a politického sjednocení Evropy. V myšlení Pia XII. tak evropská identita tvořila unijní instituce, nikoli naopak. Současně tento názor zcela odmítal intergovernmentální přístup k integraci, jenž vnímal evropské instituce jako pragmatický nástroj ekonomické spolupráce. Právě duchovní rozměr integrace měl podle Pia XII. zajistit evropskou jednotu a její udržení i v době, kdy se ekonomická spolupráce mohla jevit nevýhodnou, či se dostat do krize. Papež dokonce prohlásil, že i kdyby nebyla evropská integrace ekonomicky výhodná a naopak spíše přinášela problémy, i tak je žádoucí v ní pokračovat, jednotná Evropa byla dle Pia XII. cílem sama o sobě: „Vznik unie států je žádoucí již z principu. Praktickým vyjádřením této unie je pak vnější forma, a sice stabilní institucionální rámec, organizace...“¹¹⁸

Za základ evropské identity papež logicky opakovaně označoval křesťanství: „Římské impérium položilo kulturní a právní základy Evropy, v syntéze řecké a latinské tradice, ale až křesťanství dalo Evropě duši...“¹¹⁹ Právě evropská identita založená na křesťanství měla podle Pia dlouhodobě vytlačit národní identity, které označoval za hřích moderní doby: „Stejně jako u vzestupu Evropy stály křesťanské kořeny, tak se nyní Evropa musí opět pro svůj vzestup navrátit k těmto kořenům a Bohu, neb jen tam najde zdroje své jednoty a velikosti.“¹²⁰ Jako ideální se papeži jevilo křesťanství v jeho katolickém stříhu: „Domníváme se, že pohled na historii a současnost nás opravňuje konstatovat, že katolicismus, jako doktrína i praxe, může představovat zásadní příspěvek k obraně duchovního a morálního základu evropské civilizace, dokonce ten nejpravdivější a nejlepší.“¹²¹

116 Tamtéž.

117 *Promluva Pia XII. k členům College of Europe v Bruggách. Pronesená dne 15. března 1953*, in: AAS 49 (1953): 181–184.

118 *Problematika míru. Církev uprostřed velkých světových událostí. Promluva Pia XII. 24. prosince 1951*, in: AAS 44 (1952): 5–15

119 *Promluva Pia XII. k členům College of Europe v Bruggách. Pronesená dne 15. března 1953*, in: AAS 45 (1953): 181–184.

120 *Naděje na světový mír. Vánoční promluva pronesená dne 24. prosince 1954*, in: AAS 47 (1955): 15–28.

121 *Promluva Pia XII. k prezidentovi Spolkové republiky Německo. Pronesená dne 27. listopadu 1957*, in: ASS 49 (1957): 1033–1036.

V kontextu boje proti komunismu papež připomněl, že jednotná Evropa může vzdorovat této hrozbě pouze tím, že bude postavena na pevném duchovním základu. Křesťanský rozměr tedy neměl jen posilovat dynamičnost a rozvoj integračního projektu, ale umožnit bránit Evropu proti marxistické filozofii: „Katolický světový názor, chápán jako přesvědčení a čin, může přispět k zachování duchovního základu, bez něhož boj o svobodu s protivníkem oné moci, která se stala světovým názorem, by byl již předem ztracený.“¹²² Pius XII. považoval vznik jednotné evropské identity za zásadní; zajímavé je, že se tímto fenoménem zabýval v projevech, které s tím zdánlivě nesouvisely. V souvislosti s rozšiřováním televizního vysílání papež prohlásil, že mezinárodní televizní programy mohou „...pomoci ke sjednocení národů západní Evropy.“¹²³ Z politologického hlediska je zajímavé, že Pius XII. považoval katolíky za hlavní sociální skupinu, která by měla udržovat integrační proces v chodu: „Katolíci jsou od mala vedeni výchovou k tomu, aby pohlíželi na různé lidi bez ohledu na národnost či barvu, jako na stvoření k obrazu Božímu... Neexistuje vhodnější skupina, která lépe rozumí mezinárodnímu porozumění... Především, katolíci musí umět překonat omezenost nacionalismu a usilovat o opravdové setkávání národů mezi sebou.“¹²⁴ Průzkumy, které systematicky provedl Brent Nelsen v západní Evropě, dokazují, že čím oddanější (respektive praktikující) katolík, tím větší podpora pro integraci (výzkum však pochází z konce devadesátých let).¹²⁵

Kulturní rozměr Evropy v době pontifikátu Pia XII. přesto ustoupil do značné míry do pozadí. Papež preferoval právní a institucionální záležitosti evropské integrace, tato situace se poté naprosto obrátila v době pontifikátů Jana Pavla II. a zejména Benedikta XVI., kteří naopak nevěnovali právním a institucionálním aspektům evropské jednoty téměř žádný prostor, a jádrem jejich rétoriky se stala právě kulturní dimenze evropské jednoty.

ZÁVĚR

Vize evropské integrace v myšlení Pia XII. patří z hlediska moderních dějin papežství k těm nejpropracovanějším. Žádný papež po roce 1958 již neobsáhl integraci v takové šíři záběru. Ačkoli můžeme zcela jistě najít více promluv o Evropě a evropské integraci u Jana Pavla II. a zvláště u Benedikta XVI., jenž navíc několik knih věnoval právě tématu jednotné Evropy, Pius XII. se k tomuto tématu vyjadřoval od striktně právních a institucionálních záležitostí přes obranu až ke kulturnímu rozměru evropské integrace. Další papežové se také do velké míry opakovali. Pontifikáty po roce 1958

122 HANUŠ, J., c. d., s. 181.

123 *Pius XII k divákům evropských televizí. Promluva pronesená dne 6. června 1954*, in: AAS 46 (1954): 12–15.

124 *Katolíci a mezinárodní život. Promluva Pia XII. pronesená dne 16. července 1952 na kongresu italské Katolické akce*. YZERMAN, V. (ed.), *The Major Addresses of Pope Pius XII. Volume I...*, s. 215–217.

125 NELSEN, B. a kol., *Does Religion Matter? Christianity and Public Support for European Union*, in: *European Union Politics*, 2001, č. 2, s. 191–217.

se postupně stále více omezovaly na kulturní či morální problematiku, jak prohlásil roku 1979 i Jan Pavel II.: „Katolická církev nemá kompetence v oblasti technických záležitostí společenství.“¹²⁶ Tím ovšem nechci naznačit, že by jejich vize byla chudší či méně hodnotná. V případě Pia XII. se však sešly takové dějinné faktory, které vedly papežství k adresování témat, které obvykle nepatří do jeho výlučného zájmu (například EOS).

Evropská integrace v pojetí Pia XII. v sobě mísila několik hlavních cílů papežství. Za prvé šlo zcela nepochybně o cestu k ukončení vleklých občanských válek v Evropě, jak jim papežové často říkali. Na urgentní apel ke sjednocení Evropy pak na prvním místě měla vliv zkušenost druhé světové války. Papež usiloval o vytvoření takového poválečného řádu, který by možnost opakování konfliktu vyloučil. Antikomunistická motivace zde zcela jistě byla přítomna, ale navzdory očekáváním nebyla primární. Papež se snažil zabránit rozdělení Evropy a vypuknutí studené války; Haagský kongres přitom vnímal jako poslední možnost jak Evropu sjednotit v jejím východním i západním rozměru. Je však nepopíratelné, že papež viděl jednotnou Evropu coby val obrany proti komunismu jak ve vojenském, tak v ideovém rozměru. Přežití Evropy ostatně do velké míry znamenalo přežití církve, že čehož vyplývalo, že čím jednotnější a silnější Evropa, tím lépe. Třetím tématem bylo zasazení poválečné integrace do kontextu návratu Evropy ke křesťanství. Základem integračních struktur se měla stát evropská křesťanská identita a společné kořeny víry, které již jednou byly schopny Evropu sjednotit. Křesťanství přirozeně mělo i vliv na rezistenci proti bolševické ideologii. Ne zcela prokazatelným, ač pravděpodobně přítomným motivem, byla snaha udělat Evropu nezávislejší na Spojených státech amerických, a umožnit ji tak případně hrát roli mediátora mezi znepřáteleným bloky.

Obecným motivem byl vliv katolické sociální nauky o společném dobru, univerzalizmu a subsidiaritě. Hlavním a nejvýraznějším rysem Pia XII. ve vztahu k evropské integraci však zůstává krajní federalismus. Pius XII. požadoval vznik Spojených států evropských s vlastní exekutivou i legislativou. Národní státy měly být zásadně oslabeny, a to ve dvou směrech. Přesun kompetencí měl probíhat jednak od státních institucí směrem nahoru k institucím společenství, ve druhém směru pak měl být stát oslaben ve prospěch místních a regionálních celků. V tomto smyslu papežovo uvažování evokovalo teorii víceúrovňového vládnutí, jež bývá někdy užívána k popisu současné situace v kontextu evropské integrace. Je však nutné upozornit, že papež nechtěl odstranit stát jako takový, nepochybně prosazoval zásadní rozvolnění vztahu mezi státem a národem a oslabení státní suverenity, ale stát pojímal stále jako přirozenou jednotku v rámci organizace lidské společnosti (vedle rodiny).¹²⁷ Myšlení Pia XII. proto můžeme zcela bezpečně označit za plod evropského federalismu, k němuž patří převaha centrálních institucí nad státními orgány, společná evropská identita a averze vůči nacionalismu a národnímu státu. V závěru roku 1957, tedy téměř na

126 Promluva Jana Pavla II. k Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru. Pronesená dne 22. března 1979, in: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/march/documents/hf_jp-ii_spe_19790322_com-europee_en.html.

127 Promluva Pia XII. na 8. kongresu administrativních věd ve Florencii. Pronesená 5. srpna 1950. YZERMANS, V. (ed.), *The Major Addresses of Pope Pius XII. Volume I...*, s. 139–142.

konci svého života Pius XII. řekl: „Dnes jsem již klidný, protože hnutí, které začalo, již nebude stagnovat na místě a je ochotno pokládat oběti, bez kterých sjednocení nemůže proběhnout...“¹²⁸

ABSTRAKT

FEDERALISTICKÝ PAPEŽ?

PIUS XII. A POČÁTKY EVROPSKÉHO INTEGRAČNÍHO PROJEKTU V LETECH 1939–1958

Studie pojednává o postojích papeže Pia XII. vůči evropskému integračnímu procesu. Stanoviska papeže k těmto událostem byla o to významnější, že stál v čele římskokatolické církve v době střetu dvou totalitních ideologií — nacismu a komunismu — a posléze začínající studené války. Autor primárně analyzuje, jaké byly hlavní cíle papeže během druhé světové války, pokud šlo o budoucí sjednocení starého kontinentu, a o jeho vztah ke konkrétním organizacím — Evropskému společenství uhlí a oceli (jež Pius XII. dokonce prorocky předestřel dva roky před jeho vznikem), Evropskému obrannému společenství, o roli Vatikánu během Haagského kongresu v roce 1949 či o jeho podporu návrhu na jednotnou zahraniční politiku evropských zemí. Pius XII., ač je toto téma prakticky neznámé, vytvořil jedinečný přístup Svatého stolce k evropské integraci, který dodnes do velké míry determinuje postoj Vatikánu k integračnímu projektu, v němž by se podle jeho slov mělo pokračovat i v případě ekonomické nevýhodnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Papež Pius XII., Vatikán, druhá světová válka, evropská integrace

ABSTRACT

THE FEDERALIST POPE?

PIUS XII AND THE BEGINNINGS OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROJECT IN 1939–1958

The study treats the viewpoints of Pope Pius XII on the European integration process. His attitudes towards those events were highly relevant as he was heading the Roman Catholic Church at the time when two totalitarian ideologies — Nazism and Communism — clashed, and afterwards, at the outbreak of the Cold War. Primarily, the author of the study analyses what the main goals of the Pope were during the World War II as to the unification of the old continent, as well as what his stand on particular emerging organizations was — be it the European Coal and Steel Community (which Pius XII had already foreseen two years before its coming into existence), the European Defense Community, the role of the Vatican during the Hague Congress of 1949, or his promoting the proposal for a united strategy in foreign policies of the European countries. Although this fact may not be so well-known, Pius XII managed to create a unique attitude of the Papal See towards European integration, which has until today determined the stand of the Vatican on the question of the integration project to a considerable degree, stating that it ought to be even pursued in case it were economically unfavourable.

KEYWORDS

Pope Pius XII, Vatican, Second World War, European Integration

128 *Promluva Pia XII. k představitelům Evropského společenství uhlí a oceli. Pronesena dne 4. listopadu 1957*, in: AAS 49 (1957): 966–969.